

David Vidmar Čeru

Rojen je leta 1997 v Slovenj Gradcu. Obiskoval je OŠ Karla Destovnika Kajuha Šoštanj in nato Gimnazijo Velenje, ŠCV. Od leta 2016 do 2019 je doštudiral prvostopenjski program zgodovine in nemcistika na Filozofski Fakulteti Univerze v Ljubljani. Od 2019 je študent na magistrskem študiju starejše zgodovine. Je sourednik študentske strokovne revije Klio, avtor več znanstvenih člankov ter monografije o življenju in delu Karla Destovnika Kajuha.

EUGENIE SCHWARZWALD IN ŠALEŠKA DOLINA: ŽIVLJENJE AVSTRO-OGRSKE FILANTROPINJE IN PREVOD ČRTICE O ŠALEŠKI DOLINI

Uvod in opredelitev tematike

Pred nekaj časa sem imel srečo, da sem po naključju naletel na zanimivo knjižico, spisano v nemščini, ki v prav posebni luči predstavlja Šaleško dolino in ki je marsikdo ne pozna. *Die Ochsen von Topolschitz* je sicer dokaj kratka zbirka feljtonov, ki v svojem naslovu nosi ime ene od naselbin Šaleške doline. V tej kratki zbirki se nahaja še toliko krajša črtica, ki se dotika tematike naše doline. Težko je reči, zakaj, vendar moram priznati, da me je toliko prevzela in spodbudila, da je nastal ta sestavek. Toda o čem bo sploh tekla beseda oziroma, pravilneje, o čem bo sploh pisalo črnilo.

Najprej: sestavek je pretežno faktografske narave z namenom, da se predstavi življenje in delo Eugenie Schwarzwald, filantropinje, ki je

Portret Eugenie Schwarzwald

živela na Dunaju. Ta je v poslednjem letu vélike vojne v Šaleški dolini organizirala otroško kolonijo za osirotele deklice in dečke velemest habsburške monarhije, ki so zaradi vojne vi-hre izgubili svoje očete, stare očete, brate, strice ali pa ostale družinske člane, ki so jim pred tem predstavljali oporo. Predstavitev te zgodbe je po mojem pomembna, saj je to verjetno eden redkih sestavkov, ki raziskuje čas dolgega 19. stoletja in 1. svetovne vojne v Šaleški dolini ter ni *a priori* politične narave. Moja želja je, da z njeno življenjsko zgodbo prika-žem, da vse povezano z zgodovino vendarle ni politično in da je napačno gledati tako na sedanjost kot našo oddaljeno in polpreteklo preteklost skozi prizmo izrazito realpolitičnega. Obenem želim, da se v tem sestavku prikažejo glasovi nemih prič preteklosti naše doline. Zaradi burnega političnega po-teka 20. stoletja je več stoletij trajajoča nemška prisotnost v Šaleški dolini abruptno prišla h kraju, pisanje preteklosti pa se je pretežno usmerilo na slovensko perspektivo dogodkov. A to je vendarle le polovica zgodbe. Tudi nemški prebivalci doline so znali povedati različne zgodbe, in četudi jih mnogi nikoli niso zapisali, je njihove drobce še vedno moč najti.

Eden takšnih drobcev je tudi zgodba Eugenie Sch-warzwald, ki nam razodeva zanimive podatke o tem, kako so predstavniki drugega tabora gledali na postopen propad monarhije in njeno razkosanje. Obenem je njeno poročilo za-nimivo, ker se tako poskuša ločiti od sfere političnega. V tem oziru nam bo omogočeno razstirati preteklost doline v luči, ki je – vsaj za to obdobje – praviloma nismo navajeni. Na kratko bo prikazan sam potek te poletne otroške kolonije, pretežno sloneč na črtici Schwarzwaldove, ki je eden redkih ohranje-nih virov za ta skorajda popolnoma pozabljeni dogodek.

Temu sledi nekoliko manj zgodovinopisno usmerjeni del. črtica Schwarzwaldove je dokaj kratek sestavek in do zdaj še ni bila objavljena v nobeni slovenski publikaciji. Me-nim, da je poznavanje primarnih virov nujno potrebno za pra-vilno razumevanje in natančnejšo interpretacijo preteklosti, obenem pa – ker je moje (odkrito subjektivno) mnenje, da je omenjena črtica zares *dobro čtivo* – je smiselno, da je črtica

predstavljena tako v nemščini kot tudi prevedena v slovenščino.¹ Ker se v črtici pojavljajo nekatere zanimive osebnosti in specifične besede, so v slovenskem prevodu pridane še obrazložitve v obliki sprotnih opomb.

Prva razmišljanja

Kako začeti sestavek, povezan z obdobjem dolgega devetnajstega stoletja?² Oziroma bolje, vprašanje bi bilo: kako sploh osmisлити čas 19. stoletja? V zgodovinopisju danes prevladuje politično metodološki okvir, ki določa splošno narativo. V mnogih ozirih je to smiselno, celo prepotrebno, če želimo razumeti, kako so se zvrstili dogodki. Politična (vojaška) zgodovina ima namreč prednost nad ostalimi v tem, da je tako natančno pogojena z datumi, sosledjem dogodkov, a obenem tudi z dobrim razumevanjem vzrokov, povodov, poteka in posledic. Kdaj se je nek dogodek pripetil, je moč določiti včasih tudi do ure natančno, to pa olajša nastanek urejenega sosledja. A kot je velikokrat pravilo, se tudi pri tem metodološkem prijemu z vrlinami bojujejo tegobe, ki jih na prvi pogled ob branju sploh ne opazimo. Za zgodovinopisje predstavlja 19. stoletje takšno tegobo zaradi prevelikega poudarjanja političnega konflikta, sferi političnega nasploh, in kot posledica tega zapostavljanje ostalih paradigmatskih pristopov. Drugače povedano, 19. stoletje mnogokrat trpi

¹ Na tem mestu bi rad omenil, da se v nemškem besedilu pojavljajo nekatere besede, ki niso skladne s trenutnimi pravopisnimi pravili nemškega jezika. Ta diskrepanca je še posebej očitna pri vprašanju uporabe dvojnega s-ja (»ß« ali »ss« dilema). Odločil sem se, da bo v besedilu uporabljena takšna nemščina, kakršno je uporabljala Eugenie Schwarzwald. Tako je besedilo popolnoma nespremenjeno in v skladu s prvotno obliko zapisa.

² Po interpretaciji angleškega zgodovinarja Ericha Hobsbawma je potrebno za »dolgo« 19. stoletje razumeti čas od francoske revolucije leta 1789 in vse do 1. svetovne vojne 1914–1918. Kljub tej na prvi pogled nenavadni razdelitvi pa je takšen pogled v mnogih ozirih pravilnejši kot pa kronološko rigoroznejši (1800–1900). Je namreč čas specifične estetike in etike, oboje pogojeno z idealom meščanstva. Zaradi tega bi že na tem mestu rad opozoril, da če bo govora v tem sestavku o 19. stoletju, je mišljeno obdobje 1789–1914/1919 in ne le čas 1800–1900.

zaradi prevelikega poudarjanja političnega in zapostavljanja nepolitičnega. Na ljudi tega obdobja gledamo kot na politično motivirane akterje, vselej prisotne v odprti sferi, večno stremeče k političnim spremembam in večno bojujoče se za realpolitične cilje. Takšna slika pa ni nič več kot karikirana predstava o naši preteklosti in njenih ljudeh. Ljudje so predstavljeni kot dokaj enodimenzionalne figure, katerih edina kategorija identitete je politična po svoji naravi.

A v zadnjih desetletjih se je v akademski stroki z uvedbo pomena in prestiža socialne in kulturne zgodovine zgodilo kritično prevrednotenje vprašanj, povezanih z identiteto in politiko. Najpomembnejši prelom je vsekakor utrditev dejstva, da je identiteta kategorija, večno vpeta v konstantno preoblikovanje in novo ustvarjanje, in ne že vnaprej določena in nespremenljiva kategorija, ki se je mora posameznik držati na osnovi svojega izvora. Zgodovinopisje 19. stoletja je videlo narod kot večno obstoječo skupnost, in četudi je bila sredi prejšnjega stoletja ta teza prevrednotena, ko so posamezniki vendarle uvideli nastanek modernih narodnih identitet v burni dobi 19. stoletja, so bili diskurzi o identiteti še vedno zamejeni s kategorijami jezika in navad, v posamičnih družbah 20. stoletja pa celo z ideološko pripadnostjo. A študije nam kažejo, da je tudi takšen, nekoliko kritičnejši pogled v mnogih ozirih napačen. Identiteta je dandanes videna kot kompleksen skupek elementov človeške samoidentifikacije, prepredenih z elementi pogleda »zunanjega« sveta na neko skupino ljudi, ki se lahko sčasoma zaradi lastne volje (ki je nikakor ne smemo prezreti), tradiranja določenih kulturnih elementov ob otroštvu in zaradi oznak »tujega« izoblikuje v pravo skupnost. Tako se dandanes razume, da je identiteta nekaj, kar ustvarjamo mi in naša skupnost sami, a je njena forma sočasno prepredena s tem, kako drugi ljudje gledajo na nas in naše navade ter kako nas percipirajo kot »druge«. Zato danes bolje razumemo mozaičnost svoje identitete.

Medtem ko ob burnih zgodovinskih premikih zavoljo mobilizacije prebivalstva pogosto nastaja mantra vseenotnosti nekakšne skupnosti, kritično razumevanje identitete

takšnemu pogledu na skupnost nasprotuje. Homogenost identitete neke skupnosti je tako nekaj, čemur danes velik del stroke nasprotuje, in sicer na osnovi raziskav, ki ugotavljajo, da človek, preprosto rečeno, ni določen le z eno kategorijo. Tako recimo narodna identiteta ni edino, kar ustvarja naše razumevanje sveta, temveč je prepredeno tudi s kategorijami percipirane etnije, socialne pripadnosti, spola, spolne usmerjenosti, jezika, življenjskih in političnih nazorov, religije, izobrazbe, službe in osebnih vzgibov, seveda pa to razumevanje ustvarjajo tudi pogledi zunanjega sveta na nas in naše delovanje. Prav tako bolje razumemo fluidnost in spremenljivost kategorij identitete, kritični pa postajajo tudi pogledi na vprašanje ohranjanja enotnosti in enakosti neke identitete. Tako ugotavljamo, da je treba identiteto razumeti kot fluidno zmes več kategorij, spreminjajočih se na osnovi družbenih trendov, družbenih realij in vsesplošnih smernic razvoja, čemur sledi spoznanje, da identiteta sama v neki ustaljeni obliki obstaja le tako dolgo, dokler jo kot takšno v svojih srcih čutijo ljudje sami in dokler so ti ljudje zavestno pripravljeni zanj tudi nastopati in delovati.³ In v tem nam zgodba Eugenie Schwarzwald, osebe, navezane na prednacionalno identiteto stare Avstrije, služi kot lep primerek spreminjanja identitete ob velikih zgodovinskih prelomih.

Na srečo do takšnega kritičnega prevrednotenja ni prišlo le v vsesplošnem zgodovinopisju s poudarkom na zahodni Evropi, ki v takem zgodovinopisju še dandanes prednjači, marveč se pojavljajo tudi nove študije, ki spreminjajo naše razumevanje srednjeevropskega prostora in nekdanje (pozne) Habsburške monarhije ter Avstro-Ogrske. V desetletjih po razpadu Habsburške monarhije se je ustalila teza, da je treba na to državno tvorbo gledati kot na »ječo narodov«, v

³ Pri raziskovanju identifikacij je mdr. vredno upoštevati avtorje in dela: Benedict Anderson – *Imagined Community*, Erich J. Hobsbawm – *Nations and Nationalism since 1780 in The Invention of Tradition* (sourednik Terence Ranger), Hayden White – *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Simone de Beauvoir – *The Second Sex* ter koncept treh faz razvoja nacionalizma Miroslava Hrocha.

kateri je bilo politično okolje prežeto z etničnimi konflikti in konstantnim bojem med prevladujočo avstrijsko-madžarsko stranjo, ki je želela ohranjati *status quo*, in podrejeno narodno raznoliko stranjo raznih slovanskih, romanskih in ostalih identitetnih skupin v državi, ki so si želele pridobiti svobodo. Države naslednice so to sliko še posebej izpostavljale, saj so želele svojo državo legitimirati z idejo, da so nastale zavoljo zaščite podrejenih narodov pred nemškim (ali madžarskim) pritiskom.

Zato se še dandanes ponekod sliši, da so bile v Habsburški monarhiji narodne, jezikovne, politične in kulturne spremembe zavrte do te mere, da je bila odcepitev posamičnih narodov in posledičen razpad monarhije edina sprejemljiva možnost za zatrte narode. A zgodovinopisne raziskave kažejo, da je treba na vprašanje nacionalizma in večetnične sestave monarhije gledati iz drugega zornega kota ter da je pravilno, da se Habsburška monarhija – in na tem mestu se sklicujem na besede dr. Roka Stergarja – opisuje kot »*inkubator, ne pa ječa narodov*«. ⁴ Habsburška monarhija je bila država, katere osnova je nastala v času pred razvojem modernih narodnih identitet, temelječih na etnično-jezikovni sestavi. Te so se v monarhiji v dokončni obliki pojavile v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko so bile stopnje izobraževanja, tehnološkega razvoja in jezikovnega zavedanja dovolj visoke, da se je nekaj takšnega sploh lahko zgodilo. Sčasoma je pomen vprašanja nacionalne identitete seveda zrasel, a napačno je misliti, da je bilo vprašanje narodne pripadnosti edino, s katerim se je morala ubadati monarhija. Ravno obratno.

V času poznega 19. stoletja navkljub posamičnim eskalacijam slabih odnosov razpad monarhije ni ždel niti v mislih najbolj nacionalistično usmerjenih politikov, saj se je šele pojavljajoča se narodna identiteta spojila s starejšimi idejami skupnosti, ustvarjene okoli zvestobe monarhu in vladajoči dinastiji. Spet drugi, kakor na primer izpostavlja

⁴ Kosmač, »Intervju s profesorjem Rokom Stergarjem s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.«

Stefan Zweig v *Die Welt von Gestern*, se z vprašanjem etnično-lingvistične pripadnosti niso pretirano ubadali niti je niso videli kot prav pomembno kategorijo identitete. Ne le to, mnogi svoje prihodnosti niso videli v nastajajočih nacionalnih državah, temveč še zmeraj v veliki multietnični strukturi, ki je bila monarhija pod žezlom Habsburžanov. Takšni literarni zapisi nam še posebej močno potrjujejo, da je bila narava identitete v Habsburški državi veliko kompleksnejša, kot smo si dolgo predstavljali. To pomeni, da je bilo mnogo nacionalno zavednih ljudi zavezanih ideji enotne monarhije, ki bi delovala kot nekakšna krovna organizacija in povezovalka napredka. Navezanost na monarhijo nam navsezadnje kažejo tudi odzivi na dogodke v Sarajevu leta 1914, ko se je velik del prebivalstva do neke mere opredelil za vojno stanje. 1. svetovna vojna je seveda naredila velik prelom s stvarnostjo in posebej po prenovi političnega življenja leta 1916 so nacionalistični elementi v posamičnih narodnih manjšinah postali glavna vodilna sila v parlamentu in političnem življenju.

In prav v tem se kažejo veliki problemi, saj monarhija ni vedela, kako se soočiti z nečim takšnim. Monarhija je tako obstajala kot tvorba že izpete dobe, vpeta v čas, ko je bila osebna lojalnost vladarski hiši najpomembnejši gradnik identitete, nezmožna prelevitve v nov čas in novo politično pokrajino – do neke mere pa tudi nepripravljena nanjo –, da bi se lahko uspešno zoperstavila prevladujočemu nacionalizmu, ki je prežl državo v času 1. svetovne vojne. Tako je treba razumeti, da je bila Habsburška monarhija prostor, v katerem niso bila prisotna le nacionalna trenja in nasilni spopadi med raznimi etnično-lingvističnimi skupinami, temveč je obenem obstajala kot prostor, ki je zaradi vsesplošnega razvoja omogočil razvoj takšnih identitet, in prostor, ki je naposled propadel zaradi bojazni političnih predstavnikov, ki jo je sejala vojna vihra, da v sklopu obstoječe oblasti narodno preživetje, kaj šele nadaljnji razvoj, preprosto ni mogoč. Habsburška monarhija nam tako služi kot šolski primer, kako je fluidnost identitete pripeljala do tega, da so zaostrene razmere (nastale zaradi vojne) prisilile politike, da so pričeli na osnovi novih identitet razmišljati tudi o novih državnih okvirih, odcepljenih

od habsburškega, njim pa so postopoma sledile tudi ljudske množice.⁵

Upam, da se bralcem ta krajši diskurz o pretežno teoretičnih vprašanjih ni zdel pretirano odvečen, in vsekakor upam, da ni nikogar odvrnil od prebiranja tega sestavka. A menim, da je na tem mestu več kot potreben, če želimo razumeti teoretični del pristopa do izbrane teme. Sestavek ima namreč namen odgovoriti na več vprašanj in prikazati nekaj novih izhodišč, ki so nujno potrebna za nadaljnje raziskovanje preteklosti naše doline, četudi v teoretičnem oziru nikakor omejeni na ta geografsko dokaj majhen prostor. Pretežno si želim spodbuditi premislek in prevrednotenje zgodovine Šaleške doline v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, v katerem prevladuje pisanje in poudarjanje pretežno politično-etničnega konflikta med Nemci in Slovenci in strankarskega konflikta med konservativci in liberalci. Nikakor ne želim vzbuditi ideje, da je takšno pisanje do popolnosti napačno, kakopak, neumno bi bilo vzpostaviti tezo, da političnega konflikta ni bilo, ko pa imamo toliko pisnih virov, ki takšen obstoj potrjujejo. Namen je, da se prisili k prevrednotenju težišča iz politične sfere. Vsi ljudje niso bili politično aktivni niti niso želeli biti. Obstajala je dokaj številna množica, ki je želela ostati nevtralna in ki v političnem udejstvovanju ni videla najpomembnejših vidikov svoje biti. Njena nevtrálnost se je izražala kot navidezna »pasivnost«, saj se ta množica, preprosto rečeno, ni želela ubadati s političnim. In prav je, da se izpostavi, da je obstajal tudi ta tabor, ne le slovensko- in nemškonacionalistični, niti konservativni ali liberalni, marveč tabor, ki je želel odstraniti diskurz političnega iz javnega življenja.

In ena od oseb, ki presega takšno nacionalno oziroma politično pogojeno pisanje in na osnovi katere zgodbe (čeprav sama ni izhajala iz prostora Šaleške doline, temveč

⁵ Pri prevrednotenju vprašanja nacionalizmov v Habsburški monarhiji sta pomembni deli Marka Cornwalla *The Undermining of Austria-Hungary: The Battle for Hearts and Minds* ter Pietra M. Hudsona, *The Habsburg Empire: A New History*.

je tukaj samo delovala) lahko ustvarimo socialno narativo Šaleške doline v času 1. svetovne vojne, je ravno Eugenie Schwarzwald, predmet te študije.

Eugenie Schwarzwald: življenje in delo

Življenje Eugenie Schwarzwald je mozaično kakor dežela, v kateri se je rodila in katere pravni subjekt je bila večji del svojega življenja.⁶ 4. julija 1872 se je staršema Levu in Ester Nussbaum (ponekod zapisano tudi kot Nußbaum) v vasici Polupanowka pri Tarnopolu (današnje mesto Ternopil v zahodni Ukrajini) v kronovini Galiciji rodila hči Eugenie. Rojena v nemško govorečo judovsko družino ukrajinskega izvora je Eugenie v marsičem poosebljala heterogenost tedanjega prebivalstva Avstro-Ogrske. V zgodnjih letih se je izšolala v Tarnopolu, kasneje pa je obiskovala licej v Czernowitzu, kjer je absolvirala v sklopu *Lehrerinnenbildungsanstalt* oziroma tamkajšnjega učiteljišča. V nasprotju z večino Eugenie po absolviranju višje šole ni zaključila svojega izobraževanja, ampak se je želela vpisati na univerzo. Avstro-Ogrska monarhija v tistem času še ni dovoljevala univerzitetnega šolanja žensk,⁷ zaradi česar se je Eugenie odločila za študij v Zürichu, tedaj edini univerzi v nemško govorečem prostoru, ki je to tudi dovoljevala. V letih 1895–1900 je s finančno podporo očeta in tedanjega zaročenca Hermana Schwarzwalda (kasnejšega moža) doštudirala germanistiko, filozofijo in pedagogiko. Po petih letih študija je leta 1900 kot ena prvih žensk Avstro-Ogrske monarhije doktorirala, in sicer na temo *Metapher und Gleichnis bei Berthold von Regensburg – Me-*

⁶ Potrebno je reči, da bo ta sestavek le na kratko opisal njeno zanimivo življenje. V slovenskem jeziku do danes še ni bilo biografije, ki bi orisala življenje Eugenie Schwarzwald in njene reformne dejavnosti. Kot obsejnejšo študijo v nemškem jeziku pa predlagam delo Deborah Holmes, *Langeweile ist Gift. Das Leben der Eugenie Schwarzwald*.

⁷ Na tem mestu bi predlagal izčrpen zbornik na tematiko zgodnjega obiskovanja univerzitetnega študija za ženske, tudi s poudarkom na slovenski prostor. Glej: Kramberger, Samide in Žigon (ur.), *Frauen, die studieren, sind gefährlich*.

*tafore in prisposodbe v delih Bertolda von Regensburga.*⁸

V letih, ki so sledila njenemu študiju, se je Eugenie preselila na Dunaj, kjer je njen mož Hermann deloval kot jurist in kasneje direktor na cesarsko-kraljevem ministrstvu za trgovino, kasneje pa kot svetovalec na finančnem ministrstvu.⁹ Eugenie je bilo omogočeno, da je leta 1901 kupila poslopje in (začasno) prevzela vodstvo *Mädchenlyzeum* (višja šola za dekleta) na Franziskanerplatz 5, položaj, ki ga je prevzela od takrat priznane pedagoginje Eleonore Jeiteles (1841–1918) in ga ohranila vse do leta 1905. Vodstveni položaj na višji šoli ji je omogočil vzpon v družbi in pripomogel k temu, da je ustvarila svoj krog konfidentov. Nepriznavanje njene diplome pri avstro-ogrski vladi ji je onemogočilo, da bi prevzela vodstvo šole za stalno, in *pro forma* je vodstvo leta 1905 uradno moral prevzeti matematik Ludwig Dörfler. Kljub tem preprekam pa je Eugenie uspelo speljati svojo »Schwarzwaldschulreform«, s katero je želela spremeniti potek šolanja v monarhiji. V želji, da bi spremenila ustroj šolstva iz pretežno avtoritativnega v takšnega, ki bi negoval samostojnejše in kritično mišljenje, je ustvarila nov šolski program v želji, da bi ga sčasoma prevzele tudi druge izobraževalne ustanove. Njeni zapiski iz tega obdobja nakazujejo, da je bila v stikih s podobno mislečo italijansko pedagoginjo Mario Montessori, sistem, ki sta ga ti dve skupaj ustvarili, pa je kasneje v svojih temeljnih načelih deloval kot ogrodje šolske reforme Otta Glöckelsa v času prve avstrijske republike. Naslednji pomembnejši mejnik v njenem življenju je leto 1911, ko je prevzela vodenje osemletne Realke z osmimi razredi za dekleta (gimnazija) na Dunaju, takrat edine šole v monarhiji, na kateri so deklice lahko z diplomo enakovredno maturirale kot fantje.¹⁰

Habsburškim šolskim oblastem je bil njen neortodokсни pristop k učenju in poučevanju »*Dorn im Auge*« (se pravi

⁸ Schwarzwald, *Die Ochsen von Topolschitz*, str. 135–136.

⁹ Martischinig, »Schwarzwald, Hermann,« str. 35.

¹⁰ Göllner, »Schwarzwald, Eugenie,« str. 34–35.

trn v očesu) in iz ohranjenih pisnih poročil je znano, da je bila njena šola večkrat podvržena nenapovedanim inšpekcijam. Eugenie to neodobravanje oblasti in nepripravljenost priznavanja njene diplome iz Züricha ni odvrnilo, ravno nasprotno. V njenih črticah je tematika kompleksnosti ustroja avstro-ogrskega birokratskega aparata in boji z njim pogost motiv, pojavlja pa se tudi v črtici, ki se dotika Šaleške doline. Posamične absolventke njene šole poročajo, da so bili boji z birokracijo Eugenie skorajda prijetna praksa, Alice Herman - Zuckmayer, ena od absolventk njene šole (ki so še dandanes v Avstriji imenovane kot *Schwarzwalderschüllerinnen*),¹¹ pa je celo poročala, da »je imela občutek, da je ona [Eugenie] pravzaprav uživala, ko je lahko izčrpala birokrate.«¹²

Njena reformatorska dejavnost ji je prinesla priznanje med dunajsko meščansko elito in takrat dokaj znanimi Dunajčani, kot so Oskar Kokoschka (priznani dunajski slikar v duhu ekspresionizma, ki je ravno v času dunajske moderne dosegel višek svojega uspeha), Adolf Loos (pionir modernistične arhitekture), Arnold Schönberg (komponist), Hans Kelsen (sociolog in eden pomembnejših reformistov pravnikov, ki je moderniziral civilno pravo), Edmund Bernatzik (jurist) in Otto Rommel (literarni zgodovinar). Ti so jo pri njenih reformnih dejavnostih podprli in na njeni šoli tudi priložnostno poučevali.¹³ Višek njenih stremljenj (in zmagozoper avstro-ogrsko birokracijo) predstavlja leto 1912, ko so bile oblasti prisiljene odstopiti od kritike njene ustanove in nenapovedanih pregledov ter predati Schwarzwaldovi diplomu o povzdignjenju šole v uradno *Mädchen-Reform-Gymnasium* (Prenovljena gimnazija za dekleta). V letih, ki so sledila, je na njeni gimnaziji absolviralo več sto deklet, ki so kasneje postale pomembni člani avstrijskega intelektualnega življenja. Posamični pisci so menijo, da je bila Eugenie eden

¹¹ »Eugenie Schwarzwald.«

¹² Schwarzwald, *Die Ochsen von Topolschitz*, str. 137.

¹³ Shapira, »Eugenie Schwarzwald,« odsek »Schwarzwald's Schools: Reform Education and Feminism.«

glavnih razlogov, da se je v času pozne Avstro-Ogrske razblijnila ideja ženske *Intelektualitätsminderwertigkeit* (intelektualna manjvrednost) ter da so pričele oblasti če že ne podpirati, pa vsaj prenašati idejo ženskega višjega in univerzitetnega izobraževanja. Absolventke njene šole, ki so kasneje delovale v javnem življenju Avstrije, vključujejo znana imena, kot so plesalka in pevka Elsie Altmann - Loos, raziskovalna novinarka Hilde Spiel, igralka Helene Weigel, priznana zgodovinarica analovske šole Lucie Varga, psihoanalitičarka Marie Jahoda, znana psihoanalitičarka in hči Sigmunda Freuda Anna Freud in druge priznane posameznice prve avstrijske republike.¹⁴

Kvaliteta njene šolske reforme in revolucionarne zahteve za izobraževanje deklet so naletele na plodna tla in postale osnova za nadaljnje šolske reforme prve avstrijske republike v letih 1919–1938. Leta 1928 je avstrijski minister za javno informiranje v javnem pismu priznal, da sloni velik del reform avstrijskega šolstva na plečih Eugenie Schwarzwald. Uspeh in sloves njenega dela in njene šolske reforme potrjuje tudi dejstvo, da je bila njena šola, četudi je bila za nekaj časa zaprta, ponovno odprta med nemško okupacijo Avstrije in v več ozirih nespremenjena tudi po *Anschlussu* 1938, ko je bil večji del podjetij, ustanov in krožkov, katerih izvor je bil oziroma naj bi bil po svoji naravi »judovski«, prisiljen zapreti svoja vrata.¹⁵

Eugenijin sloves je zrasel tudi zaradi salonskega krožka, ki se je ustalil v njeni hiši. Številne znane osebnosti in predstavniki dunajske meščanske elite, posebej akademiki, kot so Lajos Hatvany, Alexander Moissi, Paul Lazarsfelt in pisci Elias Canetti, Egon Friedell, Robert Musil, Karin Michaëlis in kasneje svetovni znani pisec in pesnik Rainer Maria Rilke, so v stanovanjski hiši Schwarzwaldov našli svoje zatočišče. Krožek je postal znan ne le po vsem Dunaju, temveč je *Schwarzwaldsalon* postal ideal socialno čutečega

¹⁴ »Eugenie Schwarzwald.«

¹⁵ »Schwarzwald, Eugenie (1872–1940).«

in angažiranega, a obenem apolitičnega meščanskega gibanja po vsej srednji Evropi.¹⁶ Ne le kot matrona, Eugenie je s svojo življenjsko energijo in socialno angažiranostjo vplivala na umetniško ustvarjanje in pisanje svojih bližnjih kolegov. Tako je na primer treba izpostaviti, da je Robert Musil v svojem modernističnem romanu *Der Mann ohne Eigenschaft*¹⁷ ustvaril figuro Diome Hermine Tuzzi ravno po zgledu Eugenie Schwarzwald. Podobno je njeno ime omenjeno v romanu *Die letzten Tage der Menschheit* Karla Krausa, v delu *Der Kampf um Wien* Huga Bettauerja in v romanu *Jazz* Felixa Dörmanna.¹⁸ Zaradi njene pomembne vloge in pomoči so jo njeni varovanci poleg vzdevka »Genie« (ki je okrajšava njenega imena, a hkrati tudi pomena besede genij) imenovali kar »Fraudoktor«, vzdevek, ki ga je vzljubila in se je obdržal vse do njene smrti.¹⁹

Med 1. svetovno vojno se je njeno udejstvovanje prestavilo na področje socialnega varstva in skrbi za osirotele in obubožane. Med drugim je treba izpostaviti, da je organizirala več odprtih kuhinj za obubožane delavce Dunaja, prav tako pa je ustanovila več ustanov za ostarele in počitniške šolske kolonije za dekleta. Kot goreča pacifistka je nasprotovala vojni, a je po izbruhu uvidela, da ker se same vojne ne da več

¹⁶ Na tem mestu ne želim izgubiti preveč besed o salonu, saj se vsebinsko ne dotika tematike Šaleške doline, četudi je sama zgodba izjemno zanimivo čtivo. Za več o pomenu njenega krožka in na sploh o pomenu meščanskih salonov in salonske kulture v srednji Evropi (s posebnim poudarkom na vlogi, ki so ga saloni odigrali pri ženski emancipaciji) glej: Holmes, »"Genia" Schwarzwald and Her Viennese "Salon",« str. 190–211. Za njeno apolitično držo in nepripravljenost pridružitvi se katerikoli politični stranki (četudi je v mnogih ozirih poosebljala nekatere ideale, ki bi dandanes bili smatrani kot socialdemokratski po naravi) glej: Schwarzwald, *Die Ochsen von Topolschitz*, str. 137–141.

¹⁷ Roman *Der Mann ohne Aigenschaften* Roberta Musila velja za enega prvih modernističnih romanov in je po konsenzu stroke še dandanes viden kot eden najpomembnejših romanov 20. stoletja. V šestdesetih letih je bil ta nadvse pomemben roman preveden tudi v slovenščino. Glej: Robert Musil, *Mož brez posebnosti*.

¹⁸ Murray, »Frau Doktor, Eugenie Schwarzwald,« str. 113–115.

¹⁹ »Schwarzwald, Eugenie (1872–1940).«

preprečiti, je potrebno v čim večji meri poskusiti zmanjšati trpljenje civilnega prebivalstva v zaledju. Tako je na primer ustanovila organizacijo *Österreichische Freundeshilfe für Deutschland*, v sklopu katere je organizirala javne kuhinje v Berlinu (kar je postalo še posebej pomembno po gospodarskem zlomu Nemčije 1922–1923), v kasnejših letih pa se je preusmerila pretežno v skrb za otroke, ki so v vojni utrpeli najhujše izgube – smrt očetov, bratov in ostalih bližnjih članov, ki so jim v predvojnem času stali kot glavni steber finančne podpore.²⁰ S svojim programom socialne skrbi je prepričala posamezne avstrijske aristokrate in industrialce ter politike, katerih finančna podpora ji je omogočila ustanovitev večjih centrov za vojne begunce. V času po razpadu stare Avstrije je Eugenie Schwarzwald nadaljevala delo, s katerim se je intimno ukvarjala že več kot dvajset let, le da tokrat v okviru nove, sedaj nacionalne avstrijske države. Svojo obširno socialno mrežo je organizirala v društvo *Schwarzwaldovih socialnih centrov*, leta 1923 pa *Avstrijski klub prijateljev pomoči*. Društvo je sprva prevzelo socialno vlogo, nato pa od leta 1933, v času vzpenjajočega se nacionalsocializma v Nemčiji, organiziralo emigracijo judovskih prebivalcev iz srednje Evrope. Kljub svoji politični nenavezanosti pa so viharji oblaki dosegli življenje Eugenie Schwarzwald. V času njenega obiska pri Karin Michaëlis na Danskem je marca 1938 Avstrija postala najnovejša provinca Rajha. Zaradi svoje judovske identitete se Eugenie Schwarzwald ni nikoli več vrnila na Dunaj, temveč se je skupaj z možen preselila v Zürich. *Anschlussu* je sledilo zaprtje njene socialne mreže in »arianizacija« njene šole. Toda njen eksil je bil kratkega časa – mož Hermann je umrl avgusta 1939, po bitki z rakom pa je 4. avgusta 1940 umrla tudi Eugenie.²¹

²⁰ Ker je razdelek o njenem delovanju v 1. svetovni vojni dokaj obsežen in se dotika območja Šaleške doline, je na tem mestu le na kratko omenjen, v veliko večjem obsegu bo pa obrazložen v naslednjem podpoglavju.

²¹ Shapira, »Eugenie Schwarzwald«, odseka »Salon Hostess, Charismatic Teacher, and Cultural Producer« in »Social Projects and Social Network after World War I.«

Potek poletne otroške kolonije 1918 in sporočilnost črtice Eugenie Schwarzwald

Četudi bi si želel na tem mestu zapisati še veliko več o Eugenie Schwarzwald, ni namen tega članka obširna pripoved o njenem zanimanju vrednem življenju. Pozornost je namenjena natančnejšemu razkrivanju tistega dela, ki se dotika njenega medvojnega nahajanja v Šaleški dolini in o čemer je tudi napisala črtico.

Da bi bolje razumeli, kako je sploh prišlo do ustalitve počitniške kolonije v Topolšici, si je potrebno natančneje ogledati njeno socialno dejavnost med vojno. Eugenie Schwarzwald je, kakor je bilo v prejšnjem poglavju omenjeno, že v prvem letu vojne začela organizirati mrežo socialno usmerjenih ustanov (kot je recimo organizacija *Obst fürs Volk*). Sprva se je njena karitativna dejavnost omejevala na željo po organiziranju *Gemeinschaftsküchen*, torej skupnih kuhinj za obubožano in socialno šibko prebivalstvo Dunaja, ki pa je zaradi birokratičnih preprek steklo šele marca 1917.²² Poleg teh je ustanovila že prej omenjeno *Österreichische Freundeshilfe für Deutschland*, prav tako je s pomočjo zasebnih investorjev lahko organizirala tudi počitniške kolonije za otroke. Ker so bile te počitniške kolonije nekakšen predhodnik kolonije v Topolšici, si je to predzgodbo potrebno pogledati natančneje.

Ideja o poletnih šolah za otroke revnih, bolnih, obubožanih ali osirotelih dunajskih otrok sega v zgodnja leta 20. stoletja, ko se je pričela Eugenie ukvarjati s šolsko reformo. Že takrat je namreč izoblikovala tezo, da bi celovita izobraz-

²² Na tem mestu je potrebno omeniti, da bi zgodba Eugenie Schwarzwald ostala slovenskemu prostoru popolnoma neznana, če je ne bi bil v svoji monografiji iz leta 2009 omenil Jože Hudales. V sklopu svoje knjige o zgodovini Topolšice in zgodovini zdraviliške in bolnišnične dejavnosti v Topolšici je Hudales prvi izpostavil to nenavadno epizodo, ko je sredi vojne vihre neka dunajska filantropinja organizirala počitniško kolonijo za več kot 250 otrok v Topolšici. V svoji knjigi je na kratko predstavil njeno življenje in delo, opisal njeno socialno mrežo in njeno bivanje v Topolšici. Prav tako je naredil krajšo analizo njene črtice, v kateri je izpostavil nekatere pomembnejše stilistične elemente. Za več o tem glej: Hudales, *Bolnišnica Topolšica: 90 let*, str. 47–48.

ba in skrb za mentalni razvoj otrok tudi v poletnih mesecih pomagala otrokom iz revnejših socialnih slojev in jim kasneje koristila pri iskanju kariere in službe. Četudi je bila ideja poletne šole pri Eugenie Schwarzwald stalno prisotna, pa je zares zaživela šele v vihri 1. svetovne vojne. Marca 1917 je tako pomagala ustanoviti *Verein »Wiener Kinder aufs Land«* (Društvo »Dunajski otroci na podeželju«),²³ ki naj bi v vrsti večjih kmečkih (vele)posesti, zapuščenih gradov, dvorih in ostalih podobnih objektih v ruralni okolici Dunaja mestnim otrokom nudilo prepotrebno zaščito, oskrbo in prebivališče v poletnih mesecih. Temu so sledile še podobne kolonije, med drugim tudi v romanskem delu Švice, aprila 1918 pa je ustanovila tudi *Haus in der Sonne* za izobraževanje revnih najstniških deklet, nato pa še več podobnih organizacij in zavetišč za dojenčke, majhne otroke in internatov za mladostnike. Njena socialna mreža se je v tej obliki (četudi po razpadu Avstro-Ogrske omejena na novo avstrijsko državo) obdržala vse do leta 1938, ko je bila zaradi pritiskov nove oblasti inkorporirana v *NS-Volkswohlfahrt e.V. Berlin (Nacionalsocialistično društvo za ljudsko oskrbo)*.²⁴

Tem prvim kolonijam leta 1917 je naslednje leto sledilo kar 72 otroških kolonij, med drugim tudi v krajih Küb na Semmeringu, Harthofu pri Gloggnitzu, v Bad Ischlu in Topolšici. Podatki o poteku otroške kolonije v Topolšici leta 1918 so dokaj skopi. V lokalnih arhivih ohranjenega gradiva ni, posamični drobci podatkov se pojavljajo v arhivu v Gradcu, velik del ohranjene dokumentacije pa je zagotovo bilo uničene v deloma kaotičnih razmerah, ki so sledile razpadu monarhije in razdelitvi ter prenosih arhivskega gradiva na države naslednice. Zato je spominski zapis Eugenie Schwarzwald, predstavljen v temu sestavku, še večjega pomena, saj predstavlja najboljše poročilo o poteku poletne kolonije v Topolšici. V teh zapiskih je opisala slavlja in igre, ki so jih organizirali v teh poletnih kolonijah. A ne le igre, iz zapisov

²³ Prevod društva prevzet po: Hudales, *Bolnišnica Topolšica: 90 let*, str. 47.

²⁴ Murray, »Frau Doktor, Eugenie Schwarzwald,« str. 113–115.

se da razbrati, da so imeli dokaj pester program z daljšimi pohodi, kopanjem in z večernim programom, v katerem so glasbeno nadarjeni igrali klasično glasbo, organizirali gledališke igre in ples.²⁵

Eugenie je svoje spomine na življenje v Topolšici strnila v kratki črtici, ki jo je poimenovala *Die Ochsen von Topolschitz: Eine Geschichte aus Alt-Österreich* oziroma *Voli iz Topolšice: Zgodbica iz stare Avstrije*. Natančnejši podatki nam niso znani, a zaradi uporabe formulacij, kot so »stara Avstrija«, in uporabe besede »Jugoslavija« čisto na koncu pripovedke postane jasno, da je črtica nastala enkrat po razpadu Avstro-Ogrske, mogoče celo enkrat po preimenovanju kraljevine SHS v Jugoslavijo leta 1929 (o tem je žal nemogoče biti prepričan, saj se je beseda Jugoslavija, četudi ni bila uradno poimenovanje države, uporabljala že pred letom 1929). Težko je reči, zakaj, toda urednik Wolf Petersen, ki je leta 1995 izdal zbirko raznih črtic in feljtonov,²⁶ ki jih je napisala Schwarzwaldova, je dal zgodbo o Topolšici na prvo mesto, prav tako pa je celotno zbirko poimenoval po tej črtici. Ali je to posledica njegovega mišljenja, da je to najstarejše ohranjeno Eugenijino spominsko pisanje ali pa preprosto, ker je to zgodba, ki je kronološko najzgodnejša, je težko reči.

Iz same zgodbe se da razbrati naslednje: Eugenie Schwarzwald je v spomladanskih mesecih uredila birokracijo, potrebno za organizacijo več poletnih kolonij za otroke z Dunaja in iz nekaterih drugih večjih mest avstrijskega dela monarhije. Po njenih zapiskih naj bi za deset tisoč otrok organizirala kar 72 takšnih poletnih kolonij v oddaljenih krajih, med njimi eno tudi v Topolšici, kjer so bila najeta poslopja tedanjega zdravilišča, last dunajskih zdravnikov (dr. Gustav

²⁵ Hudales, *Bolnišnica Topolšica: 90 let*, str. 47–48.

²⁶ Feljtón (francosko feuilleton) je publicistična ali leposlovna časopisna rubrika. Prvotno se je pojavljal na posebnem listu (francosko feuille – list) kot priloga k časopisu, nato pa je bil prestavljen na dno strani pod črto, od tod tudi starejše slovensko ime listek oziroma podlistek.

von Huttern in dr. Konrad Bertsche ter njuni nasledniki).²⁷ Topolšica je morala biti (kar se tiče teh kolonij) le srednje velika destinacija, če sodimo po zapiskih, ki govorijo, da je »le« 250 od več tisoč otrok preživel tri mesece v tem zdravilišču. Razlogi, zakaj je prišlo ravno v Topolšici do te kolonije, so mnogi, a zaradi pomanjkanja pisnih virov večinoma temeljijo na sklepih in konjunkturi.

Terme Topolšica (Bad Topolschitz) so bile na prelomu iz 19. v 20. stoletje mondene, dobro urejena in priznana turistična ustanova z dovoljšno kapaciteto za 250 udeležencev kolonije Schwarzwaldove, ki je tam preživel kar tri mesece.

Toda zakaj je bila Topolšica sploh izbrana? Potrebno je omeniti samo lego zdravilišča in sloves, ki ga je kopališče dobilo v zadnjih letih monarhije, ko sta dunajska lastnika spremenila kopališče v priljubljeno in poznano ustanovo po vsej monarhiji. Zdravilišče Topolšica je bilo leta 1918 dokaj novo in mondeno kopališče, usmerjeno v novodobne zdraviliške prakse in namenjeno pretežno meščanskemu sloju, v zadnjih letih 19. stoletja pa je zaradi načrtnega vlaganja in premetene politike postalo dobro organizirano in po vsej monarhiji priznано kopališče. A ne le to, novo vodstvo kopališča se je očitno zavedalo, kako pomembno vlogo bo v usodi Topolšice odigrala uspešna »Werbkampanie«. V obdobju od 1897 do 1914 je bila oglaševana v več različnih časopisih celotne k.u.k. Monarhije. Tako *Illustrierte Sport Zeitung* večkrat navaja kratek opis idiličnega »*Thermalquelle und Wasserheitanstalt Bad Topolschitz*«, podobno navajajo *Ostdeutsche*

²⁷ Hudales, *Bolnišnica Topolšica: 90 let*, str. 47–48.

Rundschau, Teplitz-Schönauer Anzeiger, Pester Lloyd in *Kikeriki, Der Morgen. Wiener Montagblatt* pa o prenovi sanatorija po najnovejših standardih. Daljše opise termalnega vrelca v Topolšici srečamo tudi v *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich*, Krajši opisi v obliki reklam so prisotni mdr. v *Illustrierte Oesterreichische Alpen-Zeitung, Sport und Salon, Die Muskete, Brioni Insel-Zeitung, Lavanttaler Bote, Innsbrucker Nachrichten, Der Morgen. Wiener Montagblatt, Agramer Zeitung, Kuryer Lwowski (Lemberger Courier)* (v češkem jeziku), *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, Wiener Salonblatt, Neue Freie Presse, Reichspost, Mährisches Tagblatt, Das Vaterland, Das interessante Blatt, Die Zeit* in še v nekaterih drugih. Množična prisotnost reklamnih oglasov, tako kratkih kot daljših in v več revijah po celotne monarhiji in celo preko meja, kaže na to, da sta želela nova lastnika z reklamiranjem doseči stalen prihod bogatejših gostov iz pretežno meščanskih okolij večjih urbanih središč Avstro-Ogrske. Čeravno so reklamni oglasi izjemno zanimiv vir za ugotavljanje popularnosti in poznanosti term in obenem odraz angažiranosti novih lastnikov, pa nam največ podatkov o značilnostih zdravilišča dajo daljši opisni reklamni prospekti. Prvi je z naslovom *Bad Topolschitz bei Cilli, Steiermark* izšel leta 1900. Obsegal je 27 strani. Leta 1906 je bil izdan ponatis z naslovom *Bad Topolschitz*, ki je ohranjen do danes. Leta 1910 so na osnovi te brošure izdali madžarsko verzijo in francoski ponatis *Bain de Topolschitz: Etablissement physico-diehetique de cabanes d'air*.²⁸ Poleg same urejenosti in poznanosti kopališča pa je potrebno upoštevati tudi

²⁸ Na tem mestu se mi zdi nesmiselno, da bi se natančneje ukvarjal z opisom zgodovine tedanjega zdravilišča v Topolšici, kajti zgodba tega je dokaj dolga in kompleksna in je tukaj ni mogoče dovolj natančno povzeti. Za pregled tematike zgodovine zdravilišča, bolnišnice in term v Topolšici predlagam: Hudales, *Bolnišnica Topolšica: 90 let*, Hudales, *Moj kraj: KS Topolšica*, Jelen, *Turistični razvoj term Topolšica*, Vidmar Čeru, »Od izvira do sanatorija: Kopališka in bolnišniška dejavnost v Topolšici do ustanovitve Državnega sanatorija za pljučne bolezni 1919 s poudarkom na primarnih in časopisnih virih,« Grudnik, *Občina Šoštanj in njen turistični razvoj*, in Hudales, »Gradivo k zgodovini zdravstva v Šaleški dolini.«

kapaciteto, ki jo je premoglo. Posebej v poletnih mesecih je možna kapaciteta zdravilišča zaradi številnih »zračnih utic« skokovito porastla, kar je bilo seveda primerno za dokaj številno skupino 250 otrok in pedagogov, ki so jih spremljali.²⁹

K razlogom, zakaj je ravno tukaj prišlo do nastanka kolonije, je potrebno omeniti še dvoje. Četudi je zdravilišče v letih pred izbruhom 1. svetovne vojne želo dokaj velik sloves po vsej Habsburški monarhiji in celo v nekaterih predelih srednje in zahodne Evrope (kar nam recimo dokazujejo brošure v francoščini, češčini, madžarščini in reklamni letaki v nemških časopisih), pa je 1. svetovna vojna naredila temu konec. Število gostov se je zaradi vojnega stanja drastično zmanjšalo, slabe prometne povezave pa so preprečevale, da bi Topolšica (v nasprotju z mnogimi podobnimi zdravilišči po državi) postala vojaška bolnišnica. Pri vprašanju, zakaj Topolšica nikoli ni postala državi v časih vojne navsezadnje prepotrebna ustanova, razkriva poročilo Eugenie Schwarzwald, ki v svojih zapiskih omenja, da je bilo oskrbovanje s hrano v Topolšici oteženo zaradi slabih prometnih povezav. Pri tem ne teče beseda le o dejstvu, da je bila Topolšica s širnim svetom povezana le posredno z železniško postajo v Šoštanju, temveč da so bile predvsem prometne vezi med Topolšico in Šoštanjem precej slabo vzdrževane. Tako na primer Eugenie v svoji črtici opisuje dokaj dolgo pot do tamkajšnjega mesta, trajala naj bi več kot eno uro. Očitno je torej, da je geografska zapostavljenost Topolšice in njena skorajda idilična oddaljenost od vseh središč (tudi tako majhnih, kot je Šoštanj), ki ji je pred 1. svetovno vojno zagotavljala sloves »idiličnega naravnega rezervata«, med samo vojno postala tista prepreka, ki je preprečevala nadaljevanje turistične dejavnosti in obenem tudi onemogočala, da bi se v tem kraju organiziralo vojaško bolnišnico.

²⁹ Za boljšo predstavo o obsegu in videzu Topolšice v tem času glej: Ravnikar, *Pozdrav iz Šoštanja*, str. 133–149, s posebnim poudarkom na straneh 135, 141, 142, 144, 145 in 149, kjer so na slikah poleg glavnih objektov zdravilišča prikazane tudi »Luftstätten«, v katerih so otroci stanovali. Podobno v: *Topolšica na starih razglednicah in fotografijah*.

Zaradi velikega števila otrok v koloniji Schwarzwaldove in omejenih kapacitet v osrednjih stavbah zdravilišča so otroci tri mesece preživel v »Lufthütten«, zračnih barakah, po katerih je bilo Topolšici tudi poznano.

Črtica Eugenie Schwarzwald se vsebinsko ne dotika Topolšice, Šoštanja in okolice v veliki meri, četudi lahko razberemo nekatere zanimive drobce. Trimesečno kolonijo je opisovala kot *»idilično ... in skrajno mamljivo, a vendarle smo se morali spopadati z eno veliko tegobo: slovansko prebivalstvo ni želelo ničesar prodati nemško govorečim otrokom.«*³⁰ Kolonija Eugenie Schwarzwald je dospela iz nemško govorečega Dunaja v nov okoliš, sedaj že močno južnoslovansko usmerjeno Spodnjo Štajersko. Narodnostni konflikt je v Šaleško dolino dospel nekoliko zapoznjen, a do konca 19. stoletja so se že izoblikovale »frontne linije«, ki so narekovale spopad med nemško in slovensko usmerjenim prebivalstvom monarhije. Stanje se je v poslednjem desetletju monarhije še dodatno poslabšalo in med 1. svetovno vojno že mejilo na odkrito sovraštvo.³¹

³⁰ Vsi v slovenski jezik prevedeni ekscerpti v poglavju so vzeti iz prevoda črtice iz naslednjega poglavja.

³¹ Narava tega članka mi onemogoča, da bi se natančneje ukvarjal z vprašanjem slovensko-nemškega konflikta v Šaleški dolini v 19. stoletju. V zadnjih letih so nastale in še nastajajo odlične študije, ki se dotikajo te tematike, in študije, katerih metodološki pristop je celovitejši kot ta v starejši literaturi. Tako nastajajo članki, ki raziskujejo tematiko nacionalizma tako iz nemške kot slovenske perspektive. Omeniti je treba dela: Aplinc, »Šoštanj v zadnjem letu Velike vojne,« str. 37–78, Ažber, »Ponemčevalna dejavnost in kultura v Šaleški dolini pod nemškimi škornjem,« str. 101–129, Cvirm, *Trdnjavski trikotnik: Politična orientacija* ►

A zadeve vendarle ne smemo razumeti v luči izključno političnega. Slovenska nepripravljenost prodajati dobrin nemško govorečim otrokom nikakor ni le odraz političnega konflikta. Tako recimo v svojem poročilu le nekaj vrstic kasneje pravi, da so kolonijo »celo ljudje iz bližnjega mesteca /.../ pogostokrat obiskali v popoldanskem času, v upanju, da bi lahko slišali malega Rudija Serkina, oblečenega v preprosto rusko kosovorotko in plavalne hlače, ko je vsakodnevno igral najlepše Bachove in Mozartove skladbe.«, nekaj odstavkov kasneje pa tudi poroča, da je »popoldne /.../ bilo slavlje in veselichenje še večje. Otroci so se igrali na travnikih za "zračne kopeli", priredili smo pa tudi predstavo "Sna kresne noči", bolje pripravljeno od nas amaterjev kot od kateregakoli režiserja. Ljudje so potovali od oddaljenih krajev, da bi si ogledali našo predstavo, in vsaj tega dne je vladalo veselje in dobra volja. In navdušenje je raslo in raslo! Kakšno je bilo šele proti večeru! Dolge mize so bile nabito polne in niso mogle zdržati vseh gostov.« Ta dva odlomka dokazujeta, da so bili odnosi med nemško govorečimi otroki in pedagoškim osebjem na eni in slovenskim prebivalstvom na drugi strani večji del kolonije pristrčni in prijateljski. Tako je do neke mere potrebno na novo oceniti tezo, ki jo je v svoji knjigi izpostavil Jože Hudales, da je bil poglobiten razlog nepripravljenosti trgovanja naroden po svoji naravi.³² Ponujam razlago, za katero menim, da je veliko bolj verjetna: upoštevati je potrebno, da je bila kolonija organizirana v času pozne vojne, ko je pomorska blokada antantnih sil in izoliranost Avstro-Ogrske, Nemčije, Bolgarije in osmanske Turčije pripeljala do tega, da je že pozimi 1916/1917 začelo prihajati do stanja

Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914), Gačič, »Družmirski shod za podporo Majniški deklaraciji,« str. 78–101, Gačič, »Odzivi Šaleške doline na Koroški plebiscit in usodo Primorske,« str. 235–253, in Vidmar Čeru, »"Najmlajšemu nemškemu mestu štajerskega zaledja izrekamo pristrčno pohvalo!": Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911.« Kot nekoliko starejšo študijo navajam na tem mestu še: Hudales, Kljajič in Ravnikar. Šaleška dolina v XIX. in XX. stoletju.

³² Hudales, *Bolnišnica Topolšica*, str. 48.

slabe preskrbe, 1918 pa je v večjih predelih srednje Evrope to narastlo že v odkrito lakoto. Razlog nepripravljenosti je tako bolj banalen: živil za prodajo, posebej skupini, veliki 250 duš, preprosto ni bilo. Seveda bi lahko zatrдили, da je njihova »nemška identiteta« odigravala vlogo in še dodatno priskutila misel prodaje (to recimo do neke mere potrjuje citat »*Cene so se jim zdele prav "avstrijske", kar za okoliško prebivalstvo baje predstavlja najhujšo izmed vseh psov.*«), a glede na ostale odstavke je bolj smiselno zatrditi, da je pomanjkanje glavni razlog.³³

Iz črtice se da razbrati tudi imena nekaterih znanih osebnosti, ki so v sklopu kolonije leta 1918 obiskale Šaleško dolino. Na prvem mestu bi ob tem poimenoval Rudolfa (oziroma Rudija) Serkina, ki sem ga že omenil v zgornjem citatu, že v svoji mladosti znanega in priznanega klavirskega virtuoza in znamenitega interpreta skladb Beethovna. Nadalje je treba izpostaviti tudi Karin Michaëlis, znano dansko pisateljico in eno od bližnjih sodelavk Schwarzwaldove, ki je med vojno pomagala organizirati te kolonije. Tretja oseba, ki jo še moram omeniti, pa je Peter Ferdinand Drucker, ki je sodeloval v tej koloniji kot devetletnik in je kasneje postal znani teoretik sodobnega menedžmenta in socialne ekologije.³⁴

A poleg vseh povedanih elementov je vredno izpostaviti še nekaj. Črtica je napisana s tragikomičnim podtonom, v katerem se odraža boj s cesarsko-kraljevo birokracijo, s katero se je Eugenie bodla že več let. Element komičnega se pojavlja v celotni črtici in v bistvu usmerja celotno zgodbo. Njeni poskusi, da bi dobila dva »vola«, s katerima bi lahko nahranila otroke v koloniji, so se spremenili v pravo nočno moro, ko je teden za tednom na železniško postajo prihajal vagon z novimi in novimi živalmi, kar je finančno izčrpalo celotno

³³ O tematiki pomanjkanja predlagam naslednjo študijo: Aplinc. »Morda bodo prišli še tako časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale«. *Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času 1. svetovne vojne in prevratne dobe.*

³⁴ Hudales, *Bolnišnica Topolšica*, str. 48.

Poleg Eugenie Schwarzwald so Topolšico v okviru njene kolonije obiskale tudi nekatere znane osebnosti. Rudolf (Rudi) Serkin (levo) (1903–1991) je bil že kot mladenič spoznan za nadarjenega in priznanega pianista, ki je med bivanjem v Topolšici večkrat občinstvu zaigral najznamenitejše skladbe priznanih evropskih klasičnih skladateljev. Karin Michaëlis (sredina) (1872–1950) je sicer znana kot danska pisateljica in novinarka, bila pa je tudi tesna prijateljica Eugenie Schwarzwald in je leta 1918 v Topolšici delovala kot pomočnica pri oskrbi otrok. Peter Ferdinand Drucker (desno) (1909–2005) je Topolšico obiskal kot deček, kasneje pa je prevzel vodilno vlogo pri razvoju sodobnega menedžmenta.

kolonijo v Topolšici, Eugenie pa navdajalo s strahom pred ovadbo zaradi nedovoljenega kopičenja prekomerne hrane v kriznih razmerah. Celotna zgodba se tako konča s komično noto, rekoč, da po razpadu Avstro-Ogrske verjetno še zdaj, v novem državnem okviru Jugoslavije, na železniško postajo v Šoštanju čakajo nove pošiljke volov. A pravi (s pridihom olajšanja), da »to ni več avstrijska zadeva; Topolšica sedaj leži v Jugoslaviji.«

Kljub kritičnosti do počasne birokracije pa je nemogoče spregledati nekoliko melanholično noto teksta. Očitno je, da je Eugenie Schwarzwald napisala to zgodbico zaradi spomina na prvi pogled resnih, a v retrospektivi dokaj komičnih pripetljajev z voli, a obenem tudi zaradi bridkih spominov na težavno obdobje, ko je postalo očitno, da je vprašanje razpada dotedanjega državnega okvirja le še vprašanje nekaj tednov, največ mesecev. Navsezadnje pravi, da je ta zgodbi-
ca »zgodba o neopaznih in neopaženih glasnikih smrti stare

Avstrije.« Na tem mestu bi rad poudaril, da na razpad monarhije ne smemo gledati le z vidika nacionalističnih Nemcev (natančneje Avstrijcev), ki so v letih 1917–1918 že stremeli k stvaritvi novih državnih okvirjev na osnovi ustvarjanja homogene germanske države, niti ni razpad monarhije omejen na prav tako nacionalistično usmerjene južno- in zahodnoslovanske, romunske, italijanske in celo madžarske elemente, ki so v poslednjem letu videli edino možnost za nadaljnji razvoj in napredek v smrti tedanje skupne države. V resnici je obstajal tabor, sicer resda leta 1918 dokaj maloštevilen, ki je razpadu države ter propadu monarhije vehementno nasprotoval. Pri tem je treba omeniti Stefana Zweiga, avtorja avtobiografskega romana *Die Welt von Gestern*, in Josepha Rotha, avtorja romana *Die Kapuzinergruft*, ki sta izpostavljala, kako je razpad države šokiral mnoge, pri veliko ljudeh sprožil strah zaradi nestanovitnosti, ki jo je s seboj prinašala prihodnost, pri nekaterih pa celo vzbudil zle slutnje, da bo triumf nacionalizma naposled pripeljal še do večjega gorja. S propadom Avstro-Ogrske se ni končalo le neko obdobje v političnem smislu, padec države je zaključil zgodbo stoletnega razvoja (srednje)evropske identitete in državnosti, usmerjene okoli zavezanosti monarhu, vladarski hiši in skupni očetnjavi, ki je presegala narodno opredeljenost. S propadom Avstro-Ogrske je razpadla zadnja velika država redu *Ancien Régime*, na njenih plečih pa so nastale nove države z novimi etničnimi, identitetnimi, gospodarskimi, političnimi in mentalitetnimi okvirji.

Voli iz Topolšice:³⁵ Zgodbica iz stare Avstrije³⁶

Zgodba se prične na Dunaju junija 1918. Ozračje je bilo nemirno, vse se je delalo prenačljeno, a brez upanja. Pri vrodu v trgovino so stale matere, čakajoč tudi po štiriindvajset ur za malo mleka za svoje otroke. Vsem je bila odeta maska zaupljivosti na obrazu, a v srcih vseh je ždel strah: vse je bilo izgubljeno, vsi smo bili poraženi.

Samo ena stvar nas je navdajala z dobro voljo: poslati otroke na deželo. In tako sem v tistem poletju organizirala 72 otroških kolonij. Samo preko pljuč deset tisoč otrok, osvobojenih zatočnosti Dunaja, sem lahko svobodno zadihala. In o enem izmed teh otroških paradižev želim sedaj pripovedovati; je zgodba o neopaznih in neopazjenih glasnikih smrti stare Avstrije.

Najeli smo letovišče na jugu monarhije,³⁷ kjer naj bi tako otroci kot odrasli živeli v zračnih barakah.³⁸ Za nas je bilo vse to skrajno mamljivo, a vendarle smo se morali spopadati z eno veliko tegobo: slovansko prebivalstvo ni želelo ničesar prodati nemško-govorečim otrokom. Tako smo v lastnem obupu organizirali več vozov hrane, ki smo jih poslali na jug, v želji, da bi lahko nahranili 250 ljudi za tri mesece. Ker smo potrebovali meso, smo se obrnili na cesarsko-kra-

³⁵ Ker se v prevodu pojavljajo določene osebnosti, besede in fraze, ki so današnjemu bralcu dokaj neznane, a ki so vsebinsko pomembne, so ob samem prevodu priložene še sprotne opombe, v katerih so te zadeve obrazložene. Vse sprotne opombe in sam prevod je moje delo.

³⁶ Stara Avstrija se na tem mestu navezuje na Avstro-Ogrsko (1867–1918), saj je bila ta črtica napisana enkrat v prvem desetletju po razpadu države, ko so mnogi še kar čutili navezanost na nekdanjo očetnjava.

³⁷ Mišljeno takratno zdravilišče Topolšica.

³⁸ V zdravilišču v Topolšici je v tem času narastla popularnost »zračnih kopeli«. V poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju so namreč verjeli, da svež gorski zrak deluje kot čudežno zdravilo za premnoge bolezni, prisotne v prenatrpanih velemestih. Izleti v odročne in redko naseljene kraje monarhije so postali popularni za višje meščanske sloje. Ljudje so se v teh zdraviliščih sončili in spali v dobro prezračenih kolibah, v upanju, da jih bo zdrav gorski zrak pozdravil raznih obolenj.

ljevi urad za prehranjevanje.³⁹ »Glejte, predajte prošnjo!« je rekel uradnik. Le nekaj dni kasneje smo dobili poročilo, da bo urad za prehranjevanje v nekem bližnje ležečem mestu⁴⁰ poslal dva živa vola iz Hrvaške.

Dvajsetega junija so otroci odpotovali; kar kmalu za tem pa so na Dunaj dospeli pravi hvalospevi. »Kako lepo je tukaj, da nas ozračje spominja na to v Raju, ko so ljudje in živali še složno živeli drug z drugim. Družba je nadvse dobrovoljna. Odrasli so prijazni z mladino, umetniki, ki so se pridružili, z velikim veseljem razodevajo skrivnosti svojega poklica, dekleta so krasna,⁴¹ otroci pa v najboljšem razpoloženju. Pripovedujejo se zgodbe, razpravlja se, prav tako pleše ter poje ob spremljavi na lutnjo. Čist zrak je opojen kakor najdragocenejši napoj, jemo vse vrste gob in rože sredi planjav tako lepo cvetê, da dolge minute sedimo, si jih ogledujemo ter občudujemo njihove dišave. A nekaj pa je vendarle nadvse neprijetno: mesa še kar ni.« Poslala sem pritožbo in zahtevala, da se nam pošlje obljubljena vola. V pritožbi sem napisala, da bi morala biti dva dovolj, saj nisem imela dovolj denarja, da bi še kaj več kupila.

Naslednje sporočilo na Dunaj je bilo še lepše kot prejšnje. »Poletna idila je vedno lepša in lepša. Termalni vreli so topli, mnogi uživajo v zračni kopeli vsako jutro, ko ležijo na travnikih, spet drugi uživajo v pohajkovanju po gozdnih poteh; kakorkoli, vsi so presrečni. Edinole kuharica se je pritoževala, kajti nikakor se ni mogla navaditi, da je kuhala same zelenjavne jedi. Hrana je v bistvu dokaj monotona, kajti še kar ni dospelo obljubljeno meso.« Lahko si predstavljate, da je na urad za prehranjevanje na Dunaju dokaj hitro prišla pritožba.

³⁹ Volksernährungsamt za zagotavljanje prehrane za civilno prebivalstvo v I. svetovni vojni.

⁴⁰ Mišljen je Šoštanj.

⁴¹ Na tem mestu je potrebno omeniti, da je Schwartzwaldova uporabila besedo »Mädchen«, ki na tem mestu stoji ne za deklice, temveč za mlade dame, ki so pomagale pri organizaciji in skrbi za otroke.

Teden dni kasneje je dospelo naslednje poročilo, v katerem je pisalo: »Naše domovanje je pravi čudež okoliša; otroci iz proletarskih družin so dnevno obiskovali številne gradove v okolici in celo ljudje iz bližnjega mesteca so nas pogostokrat obiskali v popoldanskem času, v upanju, da bi lahko slišali malega Rudija Serkina,⁴² oblečenega v preprosto rusko kosovorotko⁴³ in plavalne hlače, ko je vsakodnevno igral najlepše Bachove in Mozartove skladbe. Karin Michaëlis⁴⁴ je prav hitro sklenila prijateljstva z vsemi okoliškimi ščeneti in enega, ki je bil čisto garjast, je obiskovala vsak dan. Da ne bom predolga: vse je rožnato, akoravno nas nekaj pesti. Četudi je celotna okolica obdana z bogatim cvetjem, je nemogoče kupiti kakršnokoli sadje in zelenjavo. Tudi obljubljenega mesa do zdaj še ni bilo.«

⁴² Priznan pianist iz Bohemije in eden najvidnejših interpretov Beethovna, Schuberta, Brahmsa in Mozarta. Rojen je bil l. 1903 v judovski družini ruskega porekla v metu Eger (današnji Chem na Češkem). Kot mladenič je obiskoval razne glasbene ustanove na Dunaju in pri 12 letih (1915) prvič igral skupaj z Dunajsko filharmonijo. Višek svoje kariere v Evropi je dosegel v 20. letih, nato pa se je zaradi razmaha nacizma in strahu pred vojno leta 1939 preselil v Združene Države Amerike, kjer je deloval kot vidnejši glasbenik vse do svoje smrti leta 1991. Za svoje delovanje je v življenju prejel številne nagrade in priznanja. Za več o njegovem življenju glej: McLellan, Rudolf Serkin, *The Gentle Man of Music*.«

⁴³ Tradicionalna ruska bluza, znana tudi z imenom živagovka (po Juriju Andrejeviču Živagu, literarnem liku v romanu *Doktor Živago*) in *tolstovka* (najljubše oblačilo ruskega pisca Leva Nikolajeviča Tolstoja).

⁴⁴ Karin Michaëlis (1872–1950) je bila danska novinarka in avtorica, ki je pred 1. svetovno vojno sklenila tesno prijateljstvo z Eugenie Schwarzwald. Kot filantropka jo je zanimala socialna angažiranost Schwarzwaldove na območju Avstrije in na osnovi pričevanja Schwarzwaldove je napisala delo *Glaedens Skole* (Sola sreče) in serijo krajših knjigi za deklice *Bibi*. Med 1. svetovno vojno je (kot Danka, katere dežela je bila nevtralna) brez večjih težav živela v Avstro-Ogrski in pomagala Eugenie pri njenih filantropskih prizadevanjih. Iz tega zapisa postane očitno, da je med drugim pomagala voditi tudi otroško kolonijo v Topolšici. V svojem življenju je Karin Michaëlis spisala več kot 50 knjig, prevedenih v 23 jezikov. Njeno najpomembnejše delo je *Der farlige Alder* (Čas nevarnosti), ki velja za eno pomembnejših leposlovnih del, vezanih na žensko emancipacijo. Za več o Karin Michaëlis glej Klitgaard Povlsen, »Karin Michaëlis (1872–1950).«

Konec julija sem se odpravila pregledat to našo najjužnejšo počitniško kolonijo. Nikoli ne bom pozabila trume Nimf, Driad, Vilinov in Trolov ter ostalih gozdnih bitij, ki so me prišla pozdravit iz misterioznih gozdov, ko sem dospela v tisti kraj.⁴⁵ V tej trumi otrok in njihovih skrbnikov sem videla družbo, neumorno v svojih prizadevanjih, in družbo, ki bi lahko izpolnila želje vseh svojih članov, četudi sem vendarle dokaj hitro zasledila neizpolnjeno hrepenenje po topli goveji juhi v njihovih očeh.

Tako sem v torek poslala sporočilo na urad za prehranjevanje: »Nemudoma zahtevam izpolnitev dostave obljubljenih volov.« Že v četrtek je dospel odgovor: »Dva hrvaška vola sta že na poti!«

Vsi otroci so želeli pomagati z voloma, ko sta prispešla na dokaj oddaljeno železniško postajo,⁴⁶ in to sem jim celo dovolila, četudi sem pri sebi čutila, da je to bil nadvse nepedagoški pristop: otroci naj ja ne bi vzljubili tega, kar bodo le nekaj dni kasneje jedli! Vola sta dospela okrašena z rožami in trakci in zdelo se je, da bo poslednji od temnih oblakov zapustil praznično nebo te kolonije. Naslednji teden je hitro minil in otroci so veselo prepevali pesem: »Indijanci, Japonci, Eskimi, svet pripada nam, svet tako je vel'k!« Dan za dnem je bilo slišati veselo petje te pesmi triumfa življenja. Toda ponoči – posebej, ko nas je zalilo poletno neurje – smo pa odrasli razmišljali, da kar kmalu svet teh otrok ne bo več tako velik; kako majhen bo postal v bližnji prihodnosti, tega še nihče ni vedel.⁴⁷

⁴⁵ Nimfe, Driade, Vilini in Troli stojijo na mestu otrok te počitniške kolonije, ki so se potikali po lokalnih gozdovih. Nimfe in Driade izhajajo iz grškega mitološkega izročila. Tako so npr. Nimfe mlada dekleta, prelepe po videzu, ki so se lahko naredile nevidne, Driade so bile zavetnice hrastovih drev, Vilini in Troli pa dokaj pogosta bajeslovna bitja v germanski mitologiji in leposlovju.

⁴⁶ Mišljen Šoštanj.

⁴⁷ Zanimiv sklic na zgodnje slutnje, da bo prišlo do razpada monarhije ter da se bo »svet« teh otrok, se pravi njihova očetnjava "stare Avstrije", kmalu zmanjšal, ko bodo nove države naslednice ustale svoje oblast nad некоč enormnim prostorom Habsburške monarhije.

Naslednji četrtek sem prejela telegram: »Dva hrvaška vola sta že na poti!« Za božjo voljo, ja kaj pa se je zgodilo? Morali bi ja dobiti samo dva, in kako naj bi zdaj kar štiri odplačala? Ampak pritoževanje ni nikomur koristilo in hitro se je oglasilo nekaj prostovoljcev, da bodo na postaji prevzeli vola in odposlali telegram »Prejeli smo štiri vole namesto dveh; zakaj?« Odgovora na to nismo nikoli dobili. Ampak, naslednji četrtek je dospelo novo sporočilo: »Dva hrvaška vola sta že na poti!« Navdala me je nejevolja. Cena šestih volov je bila prevelika za naše finančne zmožnosti, a kaj postoriti sedaj? Nemogoče je bilo kar pustiti uboge živali na postaji, da bi naposled še umrle. Tokrat otroci niso želeli pomagati pri prevzemu, zato smo poslali nekega slovanskega oskrbnika, imenujmo ga kar Jurtz, saj mu je bilo tako ime, četudi je slednje navsezadnje dokaj nenavadno. Tokrat ni bilo bleščečega sprejema, saj je imel ta Jurtz – v nasprotju z zdravimi in smehljajočimi otroki – veliko bulo za ušesom, veliko, kakor – in tako so pravili otroci – da bi ga nekdo bil s pestjo usekal. Nasploh je zgledal dokaj klavrno. Pisala sem na urad za prehranjevanje: »Prosim, da se odpove nadaljnje pošiljanje volov.« Kolonija je bila v nevarnosti [zaradi pomanjkanja denarja]. Morali smo kupiti hrano za te vole in jih nekje nastaniti. Na srečo je taisti dan odšel eden od učiteljev te kolonije nazaj na Dunaj. »Prosim, dragi prijatelj,« sem ga prosila, »pojdi na ta urad in gospode na kolenih prosi, naj nam ne pošiljajo več volov.« Storil je, kakor sem mu rekla, in še isti dan mi je poslal telegram: »Z volovi v prihodnosti ne boste več obremenjeni.«

Toda kaj, ko se je motil. V sredo je dospela prav grozljiva novica: »Dva hrvaška vola sta že na poti!« Tokrat sem jih sama prevzela in poskusila kar na železniški postaji narediti majhno izmenjavo. Moj neuspeh je bil prav katastrofalen. Ljudje so se mi smejali v obraz in pravili, da se lahko le dunajski otroški koloniji v teh časih prigodi, da se jim pošlje več mesa, kot pa so ga zmožni pojesti. Potrta sem se vrnila iz mesta⁴⁸ v Topolšico in dve neprespani noči razmišljala pri

⁴⁸ Ponovno Šoštanj.

sebi: kateri odloki določajo pošiljanje volov iz Celja? Kateri odloki določajo pošiljanje na Dunaj? Kaj se mi bo še pripetilo, če mi jih ponovno pošljejo? Nikogar si nisem upala tega vprašati, saj si nisem upala vznemirjati ostalih ljudi, ki so delali v otroški koloniji. Naposled sem se strinjala sama s sebo. Več kot štiri tedne zapora mi zagotovo ne bo pripadalo, saj sem bila s cesarsko-kraljevim ministrstvom za finance zaradi osebnih vezi tesno povezana.⁴⁹ No ja. Kaj pa, če dovoljenje za vole ni prišlo z ministrstva za finance, temveč z vojaškega?⁵⁰ Kdo bi lahko to vedel? Kdo je v teh čudnih časih vedel, kaj se sme, kaj se lahko, kaj se mora in kaj bi se moralo? Kmalu za tem sem rezervirala železniški vagon, ki bi odpeljal šest volov na Dunaj, da bi jih lahko uporabili za potrebe moje tamkajšnje ljudske kuhinje, pa naj se zgodi kar se čé! A kljub temu mi ni bilo dano spati.

Že ob šesti uri zjutraj sem dala zbuditi svojega prijatelja dvornega svétnika. Bil je nadvse izobražen Avstrijec in bi zagotovo moral vedeti, kaj je bilo potrebno postoriti. Najprej sem ga vprašala: »Ali mi lahko zaboga poveš, zakaj mi še vedno pošiljajo vole?« Odgovoril je: »No, imam v bistvu kar dve razlagi. Prva je ta, da vsakič, ko zagleda direktor urada za prehranjevanje tvoj telegram in vidi tvoj podpis, hitro reče svoji tajnici: "Prosim Vas, pošljite tejle frajli ponovno dva vola, da mi bo že enkrat končno prenehala težiti. Ima namreč visoke povezave na Dunaju." Druga je ta, da direktno poskuša doseči hrvaške trgovce, da bi odpovedal nakup, a da se mu nihče ne javlja. A ti lahko povem, kaj si sam mislim o tem?« »Prosim,« sem odgovorila, »samo povej.« »Draga moja, tehle volov ti ne bodo prenehali pošiljati. V Avstriji se

⁴⁹ Pri teh vezeh s finančnim ministrstvom gre verjetno za njenega moža Hermanna Schwarzwalda, ki je na ministrstvu deloval kot višji svetnik.

⁵⁰ Ta v naših očeh dokaj komična epizoda je Eugenie Schwarzwald povzročala preglavice, in to z dobrim razlogom. Ne le da bi lahko dobila kazen za naročanje dobrin, za katere ni imele dovolj finančnih assetov, da bi jih lahko odplačala, kopičenje hrane v času vojne, ko je mnogih živil primanjkovalo, je bilo videno ne le kot kaznivo dejanje, temveč kot dejanje, ki je šlo zoper vojne napore države.

takšne zadeve ne uredijo; in tudi tole pošiljanje se ne bo. Prej bo Avstrija prenehala obstajati.«

»Ah daj no,« sem mu odgovorila, »to ni čas za hec. Jaz bom poskusila še kaj urediti, ti pa pojdi do vsakega fabrikanta in trgovca v soseski in jim povej, da se prodajajo voli po nizki ceni. Povej jim, kako dobro rejeni so tile voli in kako nujno potrebuje naša kolonija denar. Upam, vem, da ti bo uspelo. Nekaj je na tebi, da ti takšne zadeve zmeraj uspejo.« Poln vneme in pričakujoč zmagoslavja je zjutraj odrinil na svojo avanturo, a se zvečer vrnil popolnoma izčrpan. »Ljudje so se mi smejali,« je rekel, »cene so se jim zdele prav "avstrijske", kar za okoliško prebivalstvo baje predstavlja najhujšo od vseh psov.«⁵¹

Z zoro nekaj dni kasneje je prišla tudi nedelja, dan odhoda volov. Na čudovitem trgu pred rotovžem smo se zbrali živali, otroci in odrasli; bil je dokaj napet trenutek. Ravno so doneli opoldanski zvonovi, ko je nek mladenič skočil predme. Obnašal se je tako, da mu je manjkalo le še bel svilen robček in bi ga lahko zamenjala za nekega cesarsko-kraljevega poslanca. Zame pa je bil pravi princ na belem konju. Bil je namreč sin nekega bogatega fabrikanta,⁵² pripravljen odkupiti vole od kolonije, ako bi jih lahko dobil za polovično ceno. Razmislila sem pri sebi: če bodo tile voli sploh živi dospeli na Dunaj in če jih bom uporabila za svojo kuhinjo za revne, ali me bodo oblasti zaprle? Tresoča od navdušenja, da se bom končno znebila teh volov, sem zaklicala: »Ja!«

Kakor da bi zdravnik razglasil bolezen za premagano, je to vznemirjeno razpoloženje vzkliknilo kakor udarec. Otroci so se veselili, pričeli so peti in skakati od veselja. Odrasli so si oddahnili. Kosilo tistega dne – krompir in kuhano korenje za glavno jed, oves in malinov sok za prilogo – je bila prava pojedina. To je bil takšen dan, kakršnega človek srečuje le v

⁵¹ Za okoliško prebivalstvo je na tem mestu mišljeno slove(a)nsko prebivalstvo Šaleške doline, ki se je v tem času vedno očitneje odvrčalo stran od Avstrije in vsega »nemškega«.

⁵² Mogoče eden od Vošnjakov?

zgodbicah. Popoldne je bilo slavlje in veseljačenje še večje. Otroci so se igrali na travnikih za zračne kopeli, priredili smo pa tudi predstavo "Sna kresne noči",⁵³ bolje pripravljeno od nas amaterjev kot kateregakoli režiserja. Ljudje so pripotovali iz oddaljenih krajev, da bi si ogledali našo predstavo, in vsaj tega dne je vladalo veselje in dobra volja. In navdušenje je raslo in raslo! Kakšno je bilo šele proti večeru! Dolge mize so bile nabito polne in niso mogle zdržati vseh gostov.

Povzdignili smo čaše prijateljstva, v želji, da bi vsi preživel te čase; sicer skromna hrana je bila hvaljena, vse skrbi pozabljene. Takrat so mi sporočili, da je došel nov gost. Odšla sem pozdravit tega prijatelja, človeka, ki je s svojo nežnostjo in prijaznostjo srca ter svoji brezupni zmedenosti navkljub vedno imel posebno mesto pri meni. Zamujal je – kakor vedno – kar osem dni. Njegov izraz ni izdajal ničesar dobrega: »Se je pri Vas doma kaj pripetilo?« sem ga vprašala čisto prestrašeno. »Ne, a ti si postorila nekaj, česar nikoli ne bi pričakoval od te,« mi je odgovoril. »Na železniški postaji so mi povedali, da te že od četrtega čakata dva vola, za katera ne skrbiš. Ali te mar ne skrbi za dobro počutje živali? In da bi ravno ti postorila kaj takšnega, ko si pa ja častna članica društva za zaščito živali!« Kredno belega obraza sem odgovorila: »Nemudoma bom poslala ponju.« Toda kljub tej prigodi je bil to večer, na katerega je bila nejevolja nemogoča. Ah, mar ni tako, da morajo vsi ljudje, tudi ti, ki se soočajo z največjimi katastrofami, še enkrat pred spustom v brezno občutiti veselje in biti srečni, pa najsibo cena še tako visoka?!

Oči so padle na mojo zvesto tajnico, ki je sedela sama, popolnoma izmozgana. Čisto normalno je, da se tragična čustvena stanja mladih žensk mnogokrat pripisujejo tragičnosti ljubezni. Zaročena je bila, njen zaročenec, mož, ki ga je tako ljubila, pa ni došel v ta oddaljeni kraj. To je lahko pomenilo samo eno: zlom in konec. »Pridi z menoj,« sem rekla in odšla

⁵³ Gledališka igra (komedija) Williama Shakespeara iz leta 1595, ki govori o praznovanju poroke dveh plemiških družin iz antičnih Aten. Glej: William Shakespeare, *A Midsummer Night's dream*.

z njo na sprehod. »Prosim, povej mi, kaj je narobe.« – »Nič.« – Prosim te, povej, kaj te muči.« – Nikoli,« je rekla s takšnim pogledom, da bi se še starka s koso ustrašila. »Zahtevam od té, da mi poveš po pravici.« – »Vsakemu, ljuba gospa Doktor; ampak ne tebi. Ti tega preprosto ne smeš izvedeti.« Obupanost mojega glasu je zamenjala hladnost mojega odgovora. »Če mi ne poveš, ne spregovorim niti besede več s teboj. Nikoli.« Iz svoje torbice je potegnila telegram in mi ga pomolila pred obraz. »Sedem hrvaških volov je že na poti!« Ponovno sem preletela telegram in rekla: »Ja ljubica moja, kaj se pa nas to tiče; ta telegram je ja naslovljen na Tovarno Usnja v Šoštanju!« Solze odrešenja so ji pričeale liti po obrazu. »Ampak, gospa doktor, ko sem prebrala prvo vrstico, sploh nisem mogla naprej brati, ko sem videla, da so nam poslali še sedem volov. Ne morem pomagati, vsi telegrami iz mesta, ki se dotičejo volov, se pošiljajo k nam.« »No, ti voli na srečo nimajo nobene zveze z nami,« sem rekla vzhičeno. Skupaj sva se vrnili na veselico in k veseli družini. Ko sva prispeli, so vsi plesali in prepevali pesem »Sva vesela muzikanta, iz Neudwegga dva sva fanta!«

Naslednje jutro sem odšla na Dunaj. Vodstvo kolonije, vsi otroci in lokalni veljaki so se zbrali na železniški postaji. Pesmi, solze, želje, govori, težko slovo; kakor da bi takrat vedeli, kako se bo vse končalo; kakor da bi vedeli, da je bilo to poslednje slovo nekdanje Očetnjave. Končno je vlak začel svojo vožnjo, kar naenkrat pa je skočil na vagon naš šolnik, gospod Wonderlik, in mi poln histerije skozi odprto okno pomolil telegram: »Gospa doktor: dva hrvaška vola sta ponovno na poti!« Ah kaj, vse je v prihajajočih mesecih tako ali tako odpihnil južnoslovanski veter.

Bojim se, da se še dandanes dostavlja hrvaške vole v Topolšico. A to ni več avstrijska zadeva; Topolšica sedaj leži v Jugoslaviji.

Die Ochsen von Topolschitz: Eine Geschichte aus Alt-Österreich

Es war in Wien im Juni 1918. Rastlose, hastige Arbeit ohne Hoffnung, vor den Türen der Läden Mütter, vierundzwanzig Stunden lang um ein bißchen Milch für ihre Kinder angestellt, gespielte Zuversicht auf allen Gesichtern, und in allen Herzen die unausgesprochene Furcht: verloren, besiegt.

Es gab nur eine einzige tröstliche Beschäftigung: die Versendung von Kindern aufs Land. Und so habe ich in jenem Sommer 72 Kinderkolonien eingerichtet. Nur durch die Lungen von zehntausend Kindern war es mir möglich zu atmen. Von einem dieser Kinderparadiese will ich erzählen; es ist eine Geschichte von den unmerklichen und unbemerkten Todesboten Alt-Österreichs.

Ein Badeort im Süden der Monarchie wurde gepachtet, dort sollten Kinder und Erwachsene in Lufthöhlen wohnen. Alles war höchst verlockend, nur ein Hindernis gab es: die slawische Bevölkerung weigerte sich, Deutsch sprechenden Kindern irgend etwas zu verkaufen. Mit der Energie der Verzweiflung, die man damals hatte, schickte man Waggon um Waggon mit Lebensmitteln nach dem Süden, um die 250 Menschen drei Monate lang ernähren zu können. Um Fleischbelieferung wandte man sich an das Volksernährungsamt. »Machen S' an Eingab!« sagte der Beamte. Das geschieht, und nach wenigen Tagen schon bekommt man den Bescheid, das Fleischamt einer nahegelegenen Stadt werde der Ferienkolonie lebende kroatische Ochsen zuweisen ...

Am 20. Juni fahren die Kinder ab, und bald kommen wahre Jubelhymnen nach Wien. »Wie märchenhaft schön es sei, so möge etwa die Stimmung im Paradies gewesen sein, als Menschen und wilde Tiere noch zusammen lebten.

Die Gesellschaft wäre auf das beste zusammengesetzt. Die Erwachsenen seien wahre Freunde der Jugend, die anwesenden Künstler freigebig mit ihrer Kunst, die reizenden Mädchen und die lieben Kinder das beste Publikum. Es werde erzählt und diskutiert und getanzt und im Freien getafelt und zur Laute gesungen. Die Luft schmecke wie ein kostbarer

Trank, und es gebe unzählige Pilzarten, und die Blumen dufteten so stark, daß man sie schon drei Minuten vorher röche. Nur eines sei unangenehm: es sei bisher noch kein Fleisch gekommen.» Ich reklamierte sofort und bat um Zusendung der versprochenen Ochsen. Zwei wären genug, wir hätten nicht das Geld, um mehr zu kaufen, schrieb ich.

Der nächste Bericht enthielt eine Steigerung: »Das Sommerleben habe sich noch verschönt und vertieft. Sei es die warme Therme, in der die Menschen badeten das Morgenluftbad auf der Wiese oder der Dauerlauf über Waldpfade, jedenfalls seien alle besser und schöner geworden. Nur die Köchin sei mürrisch, sie könne sich nicht daran gewöhnen, vegetarisch zu kochen. Tatsächlich böte die Nahrung wenig Abwechslung, da noch kein Fleisch gekommen sei.« Das Fleischamt bekam nun von Wien aus einen dringenden Brief.

Im nächsten Wochenbericht heißt es, »das Heim sei das Wunder der Gegend; unsere Proletarierkinder wären auf allen Schlössern rings umher wie zu Hause, die Leute aus der kleinen Stadt in der Nähe kämen oft am Nachmittag, weil sie hofften, den kleinen Rudi Serkin zu hören, der, mit nichts als einer russischen Bluse und einer Schwimmhose bekleidet, täglich die schönsten Bach-und Mozart-Konzerte gäbe. Karin Michaelis habe schon mit allen Hundo weit und breit Freundschaft geschlossen, und einen, der rüdig sei, besuche sie täglich. Kurz, alles gedeihe wie durch einen Zauber, nur eines sei schade, es gäbe, obwohl die ganze Gegend im üppigsten Reichtum blühe, kein Gemüse und kein Obst zu kaufen. Auch das Fleisch sei bisher ausgeblieben.«

Es war Ende Juli. Ich reiste zur Inspektion dieser unserer südlichsten Ferienkolonie. Nie werde ich den Zug von Nymphen, Dryaden, Elfen, Trollen und anderen Waldgeistern vergessen, die aus dem geheimnisvoll dunklen Walde zu meinem Empfange hervorbrachen. Hier war einmal eine Gemeinschaft, die Ansätze zur Vollkommenheit in sich trug, also durfte nichts unerfüllt bleiben, auch wenn es nur ein nicht gerade geistiges Bedürfnis nach Rindsuppe war.

So drahtete ich am Dienstag an das Fleischamt: »Erbitto dringend Zusendung versprochener Ochsen.« Am Donnerstag schon kam die Antwort: »Zwei kroatische Ochsen auf Ihre Gefahr unterwegs.«

Alle Kinder wollten die Ochsen von dem weit entlegenen Bahnhofe abholen, und ich ließ sie gewähren, obwohl ich fühlte, daß dies eine unpädagogische Handlung sei: Kinder dürfen niemand zum Fressen lieb haben. Mit Blumen und Bändern geschmückt wurden sie eingebracht und nun schien auch die letzte Wolke vom Ferienhimmel gewichen zu sein. Es verging eine Woche, von der ich nichts mehr weiß als die Melodie des Liedes: »Indianer, Japaner und Eskimos, die Welt gehört uns, und die Welt ist so groß.« Tagsüber hörte man mit Wonne diesen Triumphgesang des Lebens. In der Nacht aber – allmählich ging ein furchtbares Gewitter niederaber – dachte man daran, daß für diese Kinder die Welt jedenfalls nicht sehr groß sein werde. Wie klein, konnte man damals noch nicht wissen.

Am nächsten Donnerstag bekam ich ein Telegramm: »Zwei kroatische Ochsen auf Ihre Gefahr unterwegs.« Um Gottes willen, was war geschehen? Wir sollten ja nur zwei kriegen, und wie wollte ich vier bezahlen! Aber das nützte nun nichts, sie waren da, einige Freiwillige meldeten sich, die Ochsen von der Bahn zu holen und zugleich ein Telegramm an das Fleischamt aufzugeben, welches lautete: »Haben statt zwei Ochsen vier erhalten, warum?« Darauf kam nie eine Antwort. Dafür aber am nächsten Donnerstag ein Telegramm: »Zwei kroatische Ochsen auf Ihre Gefahr unterwegs.« Ich geriet in gelinde Verzweiflung. Das war bereits materieller Ruin für die Kolonie. Aber was tun? Man konnte die Tiere unmöglich auf dem Bahnhof verkommen lassen. Kinder zum Einholen fanden sich diesmal nicht, und so schickten wir den nicht sehr anmutigen slawischen Hausverwalter, nennen wir ihn kurzweg Jurtz, denn er hieß wirklich so, auf die Bahn. Es war kein sehr glanzvolles Empfangskomitee, denn er hatte eine Beule hinterm Ohr, oder, wie unsere Kinder sagten, er hatte es »faustdick hinter einen Ohr«, und sah infolgedessen ziemlich verwegen aus. Jetzt wurde

die Sache ernst. Ich telegraphierte ans Fleischamt: »Bitte inständigst, weitere Sendung von Ochsen zu unterlassen.« Die Kolonie war gefährdet. Wir mußten Futter kaufen, Unterkünfte suchen. Glücklicherweise reiste am gleichen Tag einer der Lehrer nach Wien. »Bitte, lieber Freund«, sagte ich, »machen Sie Aufenthalt in der Stadt, wo das Fleischamt zu Hause ist, und bitten Sie die Herren auf den Knien, uns nichts mehr zu schicken.« Er versprach es, und ich bekam ein Telegramm von ihm: »Sie werden künftig von den Ochsen unbelästigt bleiben.«

Aber er hatte sich geirrt. Am Mittwoch kam die Schreckensnachricht: »Zwei kroatische Ochsen auf Ihre Gefahr unterwegs.« Ich holte sie diesmal selbst ab und versuchte auf dem Bahnhof einen kleinen Viehhandel anzufangen. Mein Mißerfolg war katastrophal: die Leute lachten mir ins Gesicht. Nur eine Wiener Kinderkolonie, sagten sie, ließe sich kroatische Ochsen senden, sie hätten mehr Fleisch, als sie zu essen vermöchten. Gebrochen kam ich nach Topolschitz zurück und wälzte nun in zwei schlaflosen Nächten die Frage: Welche Erlasse verbieten die Versendung von Ochsen aus Cilli? Welche Erlasse untersagen die Einfuhr von Ochsen nach Wien? Was kann mir geschehen, wenn ich sie dennoch versende? Zu fragen wagte ich niemanden, weil bei dem labilen Gleichgewicht aller Menschen um jene Zeit jede Beunruhigung vermieden werden mußte. Endlich war ich mit mir selbst einig. Mehr als vier Wochen Gefängnis würde ich nicht bekommen, da ich mit dem Finanzministerium durch verwandtschaftliche Bande eng verknüpft war. Nun ja. Ob aber die Erlaubnis von diesem ausging und nicht etwa gar vom Kriegsministerium? Wer konnte das wissen? Wer hatte damals eine Ahnung, was er durfte, konnte, sollte, mußte? Kurz entschlossen bestellte ich für Sonntag einen Waggon, der sechs Ochsen nach Wien bringen sollte, um sie meinen dortigen Gemeinschaftsküchen zuzuführen, geschehe was da wolle! Aber schlafen konnte ich nicht.

Schon um sechs Uhr morgens ließ ich meinen Freund, dem Hofrat, wecken. Er war ein gelernter Österreicher,

er mußte wissen, was da zu tun sei. Zuerst fragte ich ihn: »Kannst Du mir eine Erklärung geben, warum man mi immer Ochsen schickt?« Er sagte: »O ja, sogar zwei Erklärungen. Entweder sagt der Direktor des Fleischamtes jedesmal, wenn ein Telegramm von Dir einläuft und er nach der Unterschrift gesehen hat, ohne es zu lesen, zu seiner Sekretärin: »Ich bitt' Sie, schicken Sie der Querulantin wieder einmal zwei Ochsen, damit sie eine Ruh gibt. Die Person hat nämlich hohe Verbindungen in Wien«, oder der Direktor telegraphiert fortwährend nach Kroatien an den Viehaufkäufer Absagen, die diesen nicht erreichen. Darf ich Dir sagen, was ich glaube?« – »Bitte«, sprach ich, »ich kann alles hören.« »Die Zusage von Ochsen wird nie aufhören. In Osterreich hat noch nie etwas aufgehört. Höchstens, daß Osterreich selbst aufhört.«

»Bitte«, sagte ich, »mach keine Witze. Ich lasse einspannen, und du fährst bei allen Fabrikanten und Gutsbesitzern in der Nachbarschaft herum und schaust, daß sie dir die Ochsen zu unserm Selbstkostenpreis abkaufen. Schildere ihnen die Schönheit der Ochsen und die Not unserer Kolonie. Ich glaube, ich glaube, du wirst es können. Du hast so ein gewisses Etwas.«

Strahlend vor Siegerfreude fuhr er morgens weg, völlig erledigt kam er abends heim. »Die Leute haben mich ausgelacht«, sagte er, »die Preise haben sie »echt österreichisch« gefunden – das schlimmste Schimpfwort, das die Gegend kennt.«

Ein strahlend schöner Sonntag brach an, der Tag der Abreise der Ochsen. Auf dem wunderbaren Platz vor dem Haupthause versammelten sich Tiere, Kinder und Erwachsene; es war ein schmerzlicher Moment. Gerade läuteten die Mittagsglocken. Die äußerste Spannung lag auf allen Mienen, als plötzlich ein Jüngling auf eine weißen Zelter heransprengte. Seine Haltung war so, daß man nur das weiße Taschentuch des Parlamentärs vermisse. Für mich aber war er einer. Es war der Sohn eines reichen Fabrikbesitzers aus der Gegend, der sich bereit erklärte, der Kinderkolonie die

Ochsen abzukaufen, wenn er sie um den halben Preis bekommen könne. Noch einem gingen mir alle Fährlichkeiten durch den Kopf: Werden sie leben in Wien ankommen, wird man mir erlauben, sie für unsere Gemeinschaftsküchen zu verwenden, oder wird man mich einsperren? Und ich sagte bebend vor Aufregung: Ja.

Als ob ein geliebter Kranker vom Arzt plötzlich als genesen erklärt worden wäre, solche Stimmung entstand mit einem Schlag. Die Kinder jauchzten, sangen und sprangen; die Erwachsenen lustwandelten durch die Laubengänge; das Mittagessen, das an diesem Tag aus Kartoffeln und Karotten als Hauptgericht, Haferreis mit Himbeersaft als Mehlspeise bestand, wandelte sich zu einem lukullischen Mahl. Es war einer jener Tage, wie es sie nur in Büchern gibt. Am Nachmittag entfaltete sich ein besonders festliches Leben. Da spielten die Kinder und jungen Menschen auf dem Freilufttheater; welches uns die Natur bot, den »Sommernachtstraum« mit einer Liebenswürdigkeit und Eindringlichkeit, die keine künstlerische Regie zu erreichen vermag. Stundenweit waren die Menschen hergereist, dieser Aufführung anzuwohnen, und helle Festesfreude lagerte über allen. Und gar als es Abend wurde! Die langen Tafeln konnten die Gäste nicht fassen.

Fortwährend wurde das Wasserglas der Freundschaft gehoben, um irgendjemand leben zu lassen; das dürftige Essen wurde gepriesen, ich selbst hatte alle Sorgen vergessen. Da wurde mir gemeldet, ein neuer Gast sei angekommen. Ich ging ihn empfangen, es war ein Freund von mir, einer jener Menschen, die durch besondere Zartheit der Empfindung und Höflichkeit des Herzens alle Dinge um sich herum heillos verwirren und durchkreuzen. Er war um acht Tage zu spät gekommen, wie immer. Seine Miene verriet nichts Gutes. »Ist bei dir zu Hause etwas geschehen?« fragte ich erschrocken. »Nein, aber du hast etwas getan, was ich nie für möglich gehalten hätte«, sagte er. »Auf dem Bahnhof haben sie mir erzählt, daß du seit Donnerstag zwei Ochsen stehen hast, um die du dich nicht kümmerst. Ist das deine berühmte Organisationsgabe? Und bist du deshalb Ehrenmitglied des Tier-

schutzvereins?» «Ich werde gleich um sie schicken«, sagte ich kreideweiß. Aber es war einer jener Abende, an denen Trauer einfach nicht aufkommt. So muß Menschen zumute sein, die, vor einem Erdbeben oder sonst einer Katastrophe stehend, noch ein letztes Mal froh sein wollen um jeden Preis.

Da fiel mein Blick auf meine treue Sekretärin. Sie saß da, in sich zusammengesunken, völlig vernichtet. Tragische Seelenzustände junger Frauen auf Liebe zurückzuführen, ist mir selbstverständlich. Sie war verlobt; der Mann, den sie liebte, war nicht hier, das konnte nichts anderes zu bedeuten haben als Bruch, Schluß. »Komm mit mir«, sagte ich und begab mich mit ihr abseits. »Bitte, sag‘, was du hast?« – »Nichts.« – »Ich flehe dich an, sag‘ mir, was du hast.« – »Niemals«, sagte sie mit einem Ausdruck, der der Duse Ehre gemacht hätte. »Ich befehle dir, mir die Wahrheit zu sagen.« – »Jedem Menschen, Frau Doktor, nur dir nicht. Du darfst es einfach nicht wissen.« Die Verzweiflung verlieh meiner Stimme Eiseskälte. »Ich spreche in meinem Leben kein Word mehr mit dir, wenn du mir nicht die Wahrheit sagst.« Sie zog ein Telegramm aus der Tasche und überreichte es mir schweigend. Ich öffnete es und las: »Sieben kroatische Ochsen auf Ihre Gefahr unterwegs.« – »Aber«, sagte ich, »was geht das dich an? Das Telegramm ist ja an die Lederfabrik in Schönstein gerichtet.« Erlösungstränen tropften aus ihren Augen. »Aber Frau Doktor«, sagte sie, »du begreifst doch, daß ich nicht weiterlesen konnte, als ich sah, daß wir wieder sieben Ochsen bekommen. Ich kann doch nichts dafür, daß die Post alles, was mit Ochsen zusammenhängt, uns zustellt.« »Nun, diese Ochsen sind an uns glücklich vorübergegangen«, sagte ich heiter, und wir gesellten uns zu der Gesellschaft, die gerade unter Bäumen den Reigen tanzte: »Wir sind zwei Musikanten und kommen aus Neuwaldegg.«

Am nächsten Morgen reiste ich nach Wien ab. Die Honoratioren der Gegend und meine ganze Kolonie waren zum Abschied auf dem Bahnhofe versammelt. Lieder, Tränen, Wünsche, Rede, schwere Trennung, als wenn man wüßte, daß man zum letztenmal im weiteren Vaterland sei. Endlich ein

Ruck, der Zug setzt sich in Bewegung. Da kommt ein menschliches Wesen herangesaust unser alter Schuldienner, der Herr Wonderlik, ein Original, läuft ein paar Schritte mit dem Zuge mit und schwingt hysterisch ein Telegramm: »Frau Doktor, bitte schön, zwei kroatische Ochsen auf unsere Gefahr...« Den Rest verwehte der südslawische Wind.

Ich fürchte, auch jetzt kommen noch immer kroatische Ochsen nach Topolschitz. Aber das ist keine österreichische Angelegenheit mehr. Topolschitz liegt jetzt in Jugoslawien.

Bibliografija

- Aplinc, Miran. »Morda bodo prišli še taki časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale«. *Odmev vélike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe*. Šoštanj: Muzej Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem, 2019.
- Aplinc, Miran. »Šoštanj v zadnjem letu Velike vojne.« V: Šaleški razgledi 16. Zbornik 2018–2019. str. 37–78.
- Ažber, Andreja. »Ponemčevalna dejavnost in kultura v Šaleški dolini pod nemškim škornjem.« V: Šaleški razgledi 16. Zbornik 2018–2019. str. 101–129.
- Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik: Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.
- »Eugenie Schwarzwald.« *Wien Geschichte* (spletna stran). Dostop: 16. 08. 2021. <https://bit.ly/3AOj89Q>.
- Gačič, Aleksandra. »Družmirski shod za podporo Majniški deklaraciji.« V: Šaleški razgledi 16. Zbornik 2018–2019. str. 78–101.
- Gačič, Aleksandra. »Odzivi Šaleške doline na Koroški plebiscit in usodo Primorske.« V: Šaleški razgledi 17. Zbornik 2020. str. 235–253.
- Göllner, Renate. »Schwarzwald, Eugenie.« V: *Neue Deutsche Biographie* 24 (2010), str. 34–35 [Online-

- Version] (spletna stran). Dostop: 16. 8. 2021. <https://bit.ly/3CQLRNj>.
- Grudnik, Darjan. *Občina Šoštanj in njen turistični razvoj: diplomsko delo*. Ljubljana: Grudnik, 2011. Dostop dne 10. 12. 2019. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=23606&lang=slv>.
 - Holmes, Deborah. »“Genia” Schwarzwald and Her Viennese “Salon”« V: Bischof, Günter, Plasser, Fritz in Maltsching, Eva (ur.). *Austrian Lives*. New Orleans: University of New Orleans Press, 2012, str. 190–211.
 - Holmes, Deborah. *Langeweile ist Gift. Das Leben der Eugenie Schwarzwald*. Wien: Residenz Verlag, 2012.
 - Hudales, Jože. »Gradivo k zgodovini zdravstva v Šaleški dolini.« *Razprave, presoje, akcenti: zbornik 1995–1996*. Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, založništvo Pozoj, 1996, str. 275–296.
 - Hudales, Jože. *Bolnišnica Topolšica: 90 let*. Topolšica: Bolnišnica, 2009.
 - Hudales, Jože; Kljajič, Damijan, in Ravnikar, Tone. *Šaleška dolina v XIX. in XX. stoletju*. Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1990.
 - Jelen, Maja. *Turistični razvoj Term Topolšica: diplomsko delo = Tourism development of the Topolšica Spa: graduation thesis*. Maribor: M. Jelen, 2016. Dostop dne 10. 12. 2019. URL: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=59758>.
 - Klitgaard Povlsen, Karen. »Karin Michaëlis (1872–1950).« *Dans Kvindehistorie: Dans Kvindebiografisk leksikon* (spletna stran). Dostop: 18. 7. 2021. <https://bit.ly/2Un057a>.
 - Kosmač, Gorazd. »“Habsburška monarhija je bila inkubator, ne pa ječa narodov“: Intervju s profesorjem Rokom Stergarjem s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.« *RTVSLO* (spletna stran). Dostop: 10. 8. 2021. <https://bit.ly/3jDajsJ>.

- Kramberger, Petra, Samide, Irena, in Žigon, Tanja (ur.). *Frauen, die studieren, sind gefährlich: Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2018.
- Martitschnig, M. »Schwarzwald, Hermann.« V: Österreichisches *Biographisches Lexicon 1815–1900*. Band 12. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.
- McLellan, Joseph. »Rudolf Serkin, The Gentle Man of Music.« *The Washington Post* (spletna stran). Dostop: 18. 7. 2021. <https://wapo.st/3ikrDCd>.
- Murray, H. »Frau Doktor, Eugenie Schwarzwald.« *Das jüdische Echo* (Wien), Nr. 1, Vol. XXXII, September 1983, str. 113–115. <https://bit.ly/3xNJTtr>.
- Musil, Robert. *Mož brez posebnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1962–1963.
- Ravnikar, Tone. *Pozdrav iz Šoštanja: Mesto na starih razglednicah*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 2009.
- »Schwarzwald, Eugenie (1872–1940).« *Encyclopedia.com* (spletna stran). Dostop: 16. 08. 2021. <https://bit.ly/3AJzFvL>.
- Schwarzwald, Eugenie. *Die Ochsen von Topolschitz*. Wien: Edition Garamond, 1995.
- Shakespeare, William. »A Midsummer Night's Dream.« V: *The Complete Works of William Shakespeare*. (str. 279–302). New York: Quarto Publishing Group USA Inc., 2014.
- Shapira, Elana. »Eugenie Schwarzwald.« *Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women* (spletna stran). Dostop: 16. 8. 2021. <https://bit.ly/37MmEoQ>.
- *Topolšica na starih razglednicah in fotografijah*. Velenje: Univerza za III. življenjsko obdobje, 2005.
- Vidmar Čeru, David. »Od izvira do sanatorija: Kopalniška in bolnišniška dejavnost v Topolšici do ustanov

vitve Državnega sanatorija za pljučne bolezni 1919 s poudarkom na primarnih in časopisnih virih: Seminar-ska naloga pri predmetu Izbrana poglavja iz slovenske zgodovine 19. stoletja.« Ljubljana, 2019 [interna seminar-ska naloga na Oddelku za zgodovino FF Univerze v Ljubljani].

- Vidmar Čeru, David. »“Najmlajšemu nemškemu mestu štajerskega zaledja izrekamo prisrčno pohvalo!“: Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911.« Članek v še neobjavljeni številki revije *Kronika*, let. 69, št. 3. (objavljen bo v tematski številki 2021). Ljubljana: 2021.